

Державний комітет України з фізичної культури і спорту
Львівський державний інститут фізичної культури

Марта Мартинюк, Богдан Якимович

ДІЛОВЕ УКРАЇНСЬКЕ МОВЛЕННЯ

Навчально-методичний посібник
для студентів навчальних закладів
фізичного виховання і спорту

Львів – 1998

ББК Ш141.14-70-923+
 Ш141.14-34:ч51-923
УДК 800.855(477)(316.4)

Марта Мартинюк, Богдан Якимович.

Ділове українське мовлення: Навчально-методичний посібник для студентів навчальних закладів фізичного виховання і спорту. – Львів, 1998. – 65 с.

Рекомендовано до друку кафедрою українознавства Львівського державного інституту фізичної культури (протокол № 12 від 18 червня 1998 р.)

Рецензенти:

Надія Зелінська, кандидат філологічних наук, доцент
Орися Демська-Кульчицька, кандидат філологічних наук
Богдан Виноградський, кандидат педагогічних наук, доцент

© М.Мартинюк, Б.Якимович,
1998

ПЕРЕДМОВА

Індивідуальність кожної особистості виявляється, насамперед, через її усне чи писемне мовлення, тобто через уміння правильно й доречно добирати слова й уживати відповідні граматичні конструкції для вираження своєї думки – чи то в побутовому спілкуванні, чи то в царині науки, спорту. Для того, щоб мова майбутніх вчителів фізкультури, тренерів була, кажучи словами Максима Рильського, “чистіша від сльози”, необхідно прислухатися до поради поета і “пильно й ненастанно полоти мовні бур’яни”, які, на жаль, буйно розрослися і в повсякденному вжитку, і в пресі та на телебаченні, і в науці та спорті.

Студентам вищого навчального закладу, покликаним стати в майбутньому тренерами, діячами спортивного руху, визначними особистостями в українському спорті, представляти його на міжнародній арені чи в середній школі, потрібно вже з першого року навчання вміти ясно й точно висловлювати думки, правильно вимовляти слова, вживати нормативні наголоси, при потребі користуватися відповідними словниками, впроваджувати у вжиток українську спортову термінологію.

Досягти високої культури ділового мовлення й уникнути різних відхилень у мові допоможе свідоме ставлення до вибору мовних засобів, засвоєння основних закономірностей розвитку рідної мови. Знання національних особливостей мови не тільки виробить уміння вести справочинство українською мовою, а й сприятиме усуненню з ділового мовлення суржикових конструкцій.

У посібнику викладені основні проблеми ділового мовлення на лексичному, морфологічному і синтаксичному рівнях. Засвоєння нормативного слововживання на зразках різних ділових паперів, навчальних вправах і завданнях сприятиме підвищенню мовленнєвої культури студентів.

Посібник містить порівняльні реєстри ненормативних слів та словосполук спортової термінологічної лексики та російсько-українські словники спортових термінів та фразем, що дасть

змогу уникати труднощів, які можуть бути при доборі правильних відповідників термінів і понять в українській мові.

Призначення словників полягає в диференціюванні термінів ненормативних та нормативних, російських та українських, уникненні транслітерованих російських термінів у діловому мовленні спортсменів-педагогів.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА ДІЛОВЕ УКРАЇНСЬКЕ МОВЛЕННЯ.

Мова – це знакова система, що функціонує у певній соціальній спільноті у конкретний історичний період і служить для порозуміння членів цієї спільноти.

УКРАЇНСЬКА МОВА – СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА –
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА – ДІЛОВА
УКРАЇНСЬКА МОВА.

У науці про мову розрізняють такі основні соціальні форми існування конкретних мов:

- *ідіолект* – індивідуальна мова конкретного її носія;
- *говірка* – кілька дуже близьких ідіолектів, що обслуговують одну невелику територіально замкнену групу людей, у середині якої не спостерігається якихось помітних мовних відмінностей;
- *діалект* – різновид загальнонародної мови, поширений на певній території, який формується через об'єднання говірок, зберігаючи внутрішню єдність цих говірок.

В українській мові виділяються три основні діалектні групи:

- *північні діалекти* – охоплюють території Чернігівщини, північні райони Сумщини, Київщини, Житомирщини, Рівненщини, Волині та частину південної Білорусі;
- *південно-західні діалекти* – поширені на території Вінниччини, Хмельниччини, Тернопільщини, Львівщини, Івано-Франківщини, Буковини, Закарпаття, південних районів Житомирщини, Рівненщини, Волині, окремих районів Черкащини, Кіровоградщини, Миколаївщини, Одещини, східних теренів Польщі, Словаччини, Румунії;
- *південно-східні діалекти* – поширюються на території Харківщини, Луганщини, Донеччини, Полтавщини, Київщини, Запоріжжя, Херсонщини, більшості районів Черкащини, Кіро-

воградщини, Миколаївщини, Одещини, а також діалекти українців Криму, Курщини, Білгородщини, Воронежчини, Дону та Кубані.

Об'єднання різних діалектів у єдину мовну систему та функціонування її в межах одного народу призводить до виникнення *загальнонародної* мови. Коли ця загальнонародна мова проходить етап нормування, шліфування, структурування, вона перетворюється на літературну мову. Отже:

- *українська мова* – мова українського народу від моменту її утворення і до сьогодні. Вона пройшла такі історичні етапи: літературна мова Київської Русі (9–13 ст.), давня українська літературна мова (староукраїнська мова) (періоди: 14 – перша пол. 17 ст., друга пол. 17–18 ст.), нова українська літературна мова (від І.Котляревського до Т.Шевченка), сучасна українська літературна мова (етапи: від Т.Шевченка до 1917/1939/1941 рр., радянський період, від 1992 р. – українська літературна мова – мова української держави);
- *сучасна українська мова* – мова українського народу на сучасному етапі його існування, що функціонує у писемній та усній формах, поширена на всій етнічній території, зберігає значну близькість з діалектами;
- *сучасна українська літературна мова* – основна наддіалектна форма існування сучасної української мови, яка характеризується опрацьованістю, регламентованістю, поліфункціональністю та стилістичною диференціацією;
- *ділова українська мова* – сучасна українська літературна мова, що функціонує в писемній та усній формі у сфері офіційно-ділових внутрішньодержавних та міждержавних відносин.

УКРАЇНСЬКА МОВА СЕРЕД ІНШИХ МОВ

Учені вважають, що нині на землі існує до 5 тисяч мов.

Усі мови світу класифікуються за походженням. З погляду походження мови поділяються на підгрупи, які утворюють групи, що далі об'єднуються у сім'ї мов.

Українська мова належить до східнослов'янської підгрупи слов'янської групи індоєвропейської сім'ї мов.

Мовна сім'я – це група мов, що характеризується спільністю походження. Існують такі сім'ї мов: *індоєвропейська, тюркська, іберійсько-кавказька, китайсько-тібетська, монгольська, малайсько-полінезійська, семіто-хамітська* та ін.

Мовами кожної з цих сімей розмовляє не однакою кількістю людей. Належність багатьох мов до певної сім'ї досі не визначена. Пояснюється це тим, що чимало мов, наприклад, Океанії, Індокитаю, Африки, Південної Америки, не стали об'єктом наукового вивчення з погляду походження (генеалогії).

Мови індоєвропейської сім'ї (саме до цієї сім'ї належить українська мова) об'єднуються у групи: *слов'янську, балтійську, германську, романську, кельтську, індійську, іранську, грецьку* (новогрецька, старогрецька мови), *вірменську* (вірменська мова), *албанську* (албанська мова), *анатолійську* (мертві мови – мова Хетської держави 19–7 ст. до н.е., мови історичних племен Центральної і Малої Азії тощо).

Народи, носії європейських мов, заселяють величезну частину континенту Євразії від берегів Атлантичного океану до Ірану, Індії, Таджикистану. Найбільше споріднених рис українська мова має з такими слов'янськими мовами, як білоруська, сербська та російська.

Сучасні лінгвістичні та археологічні дослідження довели, що до початку третього тисячоліття до н.е. предки сучасних індоєвропейських народів утворювали спільноту і говорили племінними діалектами, дуже близькими між собою. Та з часом споріднені племена розселилися по всьому простору Євразії і їхні мови та культури набували чимраз більше відмінних рис. Від початку другого тисячоліття оформилася слов'янська спільнота як окрема гілка індоєвропейців. Про прабатьківщину слов'ян існує багато версій, але найвірогіднішою видається гіпотеза О.Трубачова, за якою найдавнішою територією праслов'ян вважається область між середньою течією Дунаю і Тисою. Зрозуміло, що навіть у той час слов'яни не розмовляли цілком однако-

вою мовою, кожне плем'я мало свій діалект, але ці племенні діалекти були ще настільки подібні, що вчені умовно називають мову слов'ян того періоду праслов'янською. На зламі старої й нової ер слов'яни почали розселюватися з прабатьківщини на ще необжиті малозаселені землі на південь, північний схід і захід. Єдність їх мов-діалектів поступово розпадалася. Остаточний розпад праслов'янської мови припадає приблизно на 4–5 ст. н.е. З того часу окремі групи слов'янських говірок стали розвиватися за своїми специфічними, властивими тільки для них законами.

Появу в групі племінних протоукраїнських діалектів низки спільних фонетичних законів і, відповідно, спільних рис учені датують 7–8 ст. Від цього часу і починається історія власне української мови. Впродовж останнього тисячоліття українська мова набула багатьох рис, що вирізняють її з-поміж інших споріднених слов'янських мов. Це, зокрема:

- специфічний український звук [и];
- гортанний [г];
- закінчення [-у]; в родовому відмінку (*роду, пороху, гомону*);
- закінчення [-ові], [-еві] в давальному відмінку (*богови, синові, духові*);
- кличний відмінок (*княже, земле, брате*);
- закінчення [-мо] в дієсловах (*даємо, віруємо, питаємо, співаємо*);
- слова основного лексичного фонду (*чай, багно, вода, оболонь, гребля, глечик, криниця, жито, нога, збіжжя, зоря, небо, кожух, пуща, яр, порох* та ін.).

В усіх народів літературні мови є вже культурним варіантом загальнонародної мови (виникають на певному етапі розвитку суспільства, державності, письма, літератури).

Минув довгий історичний період інтеграції територіальних діалектів у живу давньоруську (давньоукраїнську) мову київського зразка, розквіту усномовної та писемної культури Київської держави, доки витворилася давньоукраїнська літературна мова. Віки її розвитку залишили нам відомі писемні пам'ятки, багатющий український фольклор.

Нова українська літературна мова немислима без писемних традицій давньої української літературної мови, скарбів усної народної творчості українців, вічних джерел живого мовлення на терені етнічної України.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Прочитайте навчальну статтю “Українська мова серед інших мов світу”, законспекуйте і розкажіть за поданим у ній планом.

Іван ОГІЄНКО

НАУКА ПРО РІДНОМОВНІ ОBOB’ЯЗКИ

Рідна мова – це найважливіша основа, що на ній зростає духовно й культурно кожний народ. У житті кожного народу, а, особливо, недержавного, рідна мова відіграє найголовнішу роль: рідна мова – то сила культури, а культура – сила народу. Тому зрозуміло, чому всі культурні народи ставляться до своєї рідної мови з найбільшою святістю, з найчулішою опікою. Рідна мова глибоко пересякає наше духовне життя – приватне й державне. Давно вже стверджено, що тільки рідна мова приносить людям найбільше й найглибше особисте щастя, а державі – найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомости, без такої свідомости нема нації, а без свідомої нації – нема державности, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення.

Кожний народ ділиться на багато племен, що говорять більш-менш відмінними говірками чи наріччями. Говіркова мова ніколи не може бути мовою всенаціональною, – для цього кожний народ утворює собі особливу соборну літературну мову, спільну і обов’язкову для всіх його племен. Літературна мова – це найцінніше й найважніше оруддя духовної культури та найміцніший цемент одности нації, а тому всі народи оточують її найпильнішою опікою. У народів державних літературну мову

береже й творить не тільки закон, але й ціле живе життя: церква, преса, школа, уряди, театр, кіно, радіо т. ін.; навпаки, у народу недержавного літературна мова зростає дуже нерівно й дуже поволі, – головню в залежності від національної свідомости й карности його інтелігенції, його церкви, преси.

Племена, об'єднані загальною всенародною свідомістю та однією літературною мовою, складають націю. Нація – це найсильніша всенародна природна організація, що найголовніше приносить народові користі політичні й духовні. Свідома нація – звичайно народ державний, і тільки як виняток – недержавний.

Найголовніший і найміцніший цемент, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю – то соборна літературна мова. Ось через що народ, що не має соборної літературної мови, звичайно не є закінчена свідомо нація й щастя бути державним не знає: такий народ і політично не сильний, чому легко попадає в залежність сильнішого сусіда.

Рідна й літературна мова – органи надзвичайно ніжні й чутливі, – навіть найменші недостачі й потрясення життя приватного чи всенародного помітно відбиваються й на них. Через це кожний народ виробляє собі певну реальну практику, щоб найвірніш забезпечити своїй рідній і літературній мові найкращий і найлегший розвиток, щоб не принести їм найменшої шкоди й найкоротшої затримки в їхнім розвою.

Збір державних і приватних практик найкращого розвою рідної й літературної мови, потрібних для скорішого духовного поступу народу та його культури, зветься рідномовною політикою або наукою про рідномовні обов'язки. Через те, що рідна мова найголовніший ґрунт, на яким духовно зростає й цвіте нація, рідномовна політика – це найважливіша політика всякого народу, яку конче мусить знати кожен інтелігент, якщо бажає бути свідомим членом своєї нації, якщо бажає своєму народові стати сильною нацією.

Знання рідномовних обов'язків сильно підносить національну свідомість, а вона – найкращий ґрунт для знання і розвитку

соборної літературної мови. Ось через що корисно, щоб наука про рідномовні обов'язки стала наукою всенародною.

Рідномовна політика – стара, як сам світ, бо повстала вона ще відтоді, коли люди вперше зачали творити організовані громади. Але наука про рідномовну політику чи про рідномовні зв'язки – наука наймолодша, створена головно за останній час.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

2. Прочитайте уривок тексту “Рідномовного Катехизису для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів і широкого громадянства” Івана Огієнка – Наука про рідномовні обов'язки – і сформулюйте завдання, які постають перед майбутніми педагогами.

3. Дайте відповідь на такі запитання:

Яка роль рідної мови у житті народу?

Що таке літературна мова?

Який вплив має мова на мислення?

Як впливає літературна мова на утворення свідомої нації?

Що зветься рідномовною політикою?

ПИСЕМНЕ ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ (СПРАВОЧИНСТВО)

СТИЛІ МОВИ

ПОНЯТТЯ СТИЛЮ І СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стиль є одночасно предметом вивчення та основним поняттям науки *стилістики*. У стилістиці під поняттям *стиль* розуміють сукупність мовних засобів та способів, вибір яких мотивується змістом, характером та метою висловлювання, а також обставинами, за яких відбувається комунікативний акт. Зауважимо, що формування мовних стилів обумовлюється усією мовною практикою суспільства та структурою мови.

В українській науці про мову найчастіше виділяють п'ять основних функціональних стилів мови:

- *розмовний;*
- *науковий;*
- *офіційно-діловий;*
- *публіцистичний;*
- *художній*

Кожний стиль має певний, зумовлений його особливостями набір мовних засобів із виразного стилістичною і функціонально-стильовою забарвленістю, а також міжстильовими засобами.

Розмовний стиль. Розмовне мовлення є найдавнішим стилем будь-якої національної мови, яка виконує функцію спілкування. На відміну від усіх інших стилів розмовний стиль реалізується у щоденному спілкуванні людей у побуті, на роботі, на вулиці тощо.

Науковий стиль. Сфера функціонування наукового стилю доволі обмежена – це наука, техніка, освіта. Залежно від конкретної сфери функціонування цього стилю у ньому виділяють підстили – науковий чи власне науковий (наука), науково-популярний (наукова періодика, вища школа), науково-методичний (освіта), науково-технічний (промисловість).

Публіцистичний стиль. Цей стиль є одним із засобів забезпечення громадсько-політичного життя індивідів у суспільстві.

Художній стиль. Специфікою художнього стилю є те, що у ньому поєднуються елементи всіх стилів літературної мови. Цим стилем пишуть: романи, драми, повість, вірші, поеми, байки тощо.

Офіційно-діловий стиль. Сфера функціонування – внутрішньодержавні та міждержавні офіційно-ділові стосунки. Цим стилем пишуть закони, кодекси, статuti, накази, усю ділову документацію.

Український офіційно-діловий стиль разом з науковим і художнім стилем дійшли до нас у писемній формі від найдавніших часів **Української держави – Київської Русі**. У різний історичний період взірцями офіційно-ділового стилю були:

– “Руська правда” (11 ст.) – документально-юридична пам’ятка, писана давньоруською мовою;

– дарча грамота Мстислава (1130 р.) – пам’ятка канцелярсько-ділової мови;

– грамоти 14–15 ст. – це юридично-ділові твори;

– описи замків 14–15 ст. – приклад господарсько-ділового стилю (опис Київського замку, опис Черкаського замку, опис Луцького замку 1552 р.);

– 1710 р. – перший документ конституційного характеру в Україні так звана Бендерська конституція або Конституція Пилипа Орлика, яку прийняли мазепинські емігранти;

– 17 ст. у жанрі літописання та ділових документів зазнає дальшого розвитку сучасний офіційно-діловий стиль. Взірці тогочасного офіційно-ділового стилю знаходимо у так званих “Городських книгах”, грамотах, універсалах, юридичних документах (купчі, заповіти);

– 17–18 ст. універсали, листи, грамоти Б.Хмельницького, державно-дипломатичні документи;

– 20 ст. – документація УНР, ЗУНР, сучасної України.

Сучасний український офіційно-діловий стиль має такі підстили: законодавчий (закони, укази, статuti, ухвали); дипломатичний (міжнародні угоди – конвенції, повідомлення, комюніке); адміністративно-канцелярський (накази, інструкції, розпорядження, довідки, заяви, звіти).

Документацію поділяють за змістом на ділові папери:

1) *за призначенням* (організаційні, розпорядчі)

2) *за походженням* (внутрішні, зовнішні)

3) *за стадіями створення* (оригінали, копії)

4) *за ступенем відкритості* (таємні, службового користування)

5) *за формою написання* (стандартні, індивідуальні)

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Дайте відповіді на такі запитання:

Що таке стиль? Які стилі літературної мови ви знаєте?

Яка сфера застосування і призначення ділового стилю?

Які характерні ознаки офіційно-ділового стилю?

Як поділяється документація за змістом?

Які специфічні мовні ознаки ділового стилю?

2. Дайте відповіді на запитання:

За якими ознаками документи поділяються на внутрішні і зовнішні?

Як поділяються документи за джерелами виникнення?

Які існують групи документів за формою?

Який існує поділ документів за технікою відтворення?

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ ДОКУМЕНТІВ

Стислість, переконливість, точність документів досягається з допомогою певних мовних засобів. До мовних особливостей сучасного ділового документа належать:

– відсутність емоційно-забарвленої лексики, суб'єктивних елементів у ставленні до висловлювання (*...розробити і запровадити програму, збільшити обсяг навантажень спортсмена*);

– вживання стійких словосполук, щоб забезпечити стандартність викладу (*відповідно до ..., згідно з..., у зв'язку з..., з метою...*);

– використання уніфікованих скорочень (*район – р-н., сторінка – стор., стаття – ст., дивись – див., і так далі – і т.д., завідувач – зав. та ін.*);

– абстрактні віддієслівні іменники (*виконання, завдання, погіршення, посилення, сприяння і т.ін.*);

– дієслова наказового способу (*повідомте, пропоную, наказую*);

– уникнення займенникових конструкцій, заміна їх іменниками;

– часте вживання дієприслівникових зворотів на початку речень (*зважаючи на ..., виконуючи ..., керуючись ..., розвинувши ..., сподіваючись ...*).

У діловому тексті варто використовувати звичні стандартизовані форми. Це прискорює складання і сприйняття документа.

Текст документа не може допускати різних тлумачень. Тому він повинен бути чітким і коротким.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. З поданими нижче синтаксичними конструкціями змодельуйте різні варіанти ділового листування.

- а) доводимо до Вашого відома...
- б) відповідно до ухвали...
- в) згідно з постановою...
- г) враховуючи умови...
- ґ) беручи до уваги...
- д) зважаючи на обставини...
- е) реалізуючи завдання...
- є) у зв'язку з необхідністю...
- ж) у зв'язку з потребою...
- з) відповідаючи на Ваш лист...

2. Зверніть увагу на фразеологію ділової мови, проаналізувавши відповідники обох мов. Чим вони відрізняються? Складіть речення з ними.

Запам'ятайте українські фраземи:

вопрос выяснен – справу з'ясовано

вопрос задается кем – питання йде від кого

обсуждать вопрос – обговорювати питання

вопрос подвергнется детальному обсуждению – справу буде докладно обмірковано

предлагать вопрос – ставити питання

поднимать вопрос – запитувати, питати, підносити питання

снимать вопрос (с повестки) – знімати питання (з порядку денного)

возникает вопрос – повстає, виникає питання

возбуждать вопрос – порушувати питання, справу

сложный вопрос – складна справа, складне питання

разрешить вопрос – розв'язувати питання, справу

по вопросу о чем – в справі чого

большой вопрос – пекуча справа

очередной вопрос – чергова справа

денежный вопрос – грошова справа

освещать вопрос – висвітлювати справу

ставить вопрос ребром – ставити питання руба

3. Подані словосполучення виправте. Запишіть і поясніть характер помилок. (Запам'ятайте правильні словосполучники):

текучість кадрів, точно відомо, наказ відпечатаний, недостатки по роботі з підлітками, недосказаність явна, не спіша підійти, нечаянно запримітив, забезпечити порядок, оборот товару, об'явити догану, справка видана для пред'явлення.

4. Виправте мовностилістичні помилки й огріхи:

Ректору ЛДІФК
п. М.С.Герцику
від студента 5 гр. пед ф–та
Котигорошко Івана

Заява.

Прошу дозволити перенести мені здачу екзамена по історії України, так як я хворів грипом з 10.05 по 25.05 .р.Справку врача пред'явив до медпункта.
30.05.96 р.

5. Виправте мовностилістичні помилки і огріхи:

Місце штампа
вуза

Справка.

Дана Дацюк Івану Петровичу в тому, що він дійсно являється студентом І курсу Педагогічного факультета Львівського Державного Інститута фізкультури. Справка видана для пред'явлення у ЖЕК по місцю проживання.
30.05.96 р.

Декан (Розпись)
Іваненко

6. Вкажіть, у яких видах документів обов'язковим є реквізит “державний герб?”

Акт, доповідна записка, пояснювальна записка, подання, вказівка (які адресовані в інші установи), службова записка, довідка, наказ, протокол, розпорядження, заява–розпорядження, службовий лист.

7. Чи потрібна емблема організації на:

службових листах, заявах, наказах, протоколах, розпорядженнях, довідках, службових записках, поданнях, інструкціях, положеннях, правилах, статутах, штатних розкладах, актах, поданих в інші установи, пояснювальних записках, що скеровуються в інші організації.

8. Зазначте ті види документів, на яких зайвим є реквізит “назва міністерства або відомства вищої організації або засновника” (акт, інструкція, довідка, наказ, протокол, правила, статут, доповідна записка, заява, пояснювальна записка, службова записка, подання).

9. У яких видах документів обов'язковою є назва документа?
Які види документів мають реквізит “підпис”?

10. Доберіть із поданого нижче переліку документів ті, в котрих обов'язковими є прізвища виконавця і номер його телефону.

Доповідна записка, пояснювальна записка, акт, інструкція, положення, правила, статут, довідка, протокол, розпорядження, службовий лист.

11. Перевірте наявність усіх реквізитів довідки, що скеровується за межі установи.

ДОВІДКА

17.09.1994 р.

м. Львів

№ 55

працює

прізвище, ім'я, по-батькові

(назва посади з зазначенням підрозділу)

її (його) посадовий оклад (грн. у місяць)

(цифрама і прописом)

Довідка видана для подання _____

(назва організації)

Ректор (підпис) В.Іванчук

12. Прочитайте витяг із наказу. Вкажіть на основні ознаки офіційно-ділового стилю цього документа:

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

НАКАЗ

3.07.1998

м.Київ

№1429

Про організацію виконання комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови.

На виконання доручення віце-прем'єр-міністра України Смолія В.А. від 10 червня 1998 року за підсумками наради з питань виконання постанови Кабінету Міністрів України від 3 вересня 1997 року № 983 “Про затвердження Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови” –

НАКАЗУЮ:

Керівникам структурних підрозділів Комітету, органів виконавчої влади з фізичної культури і спорту Ради міністрів Автономної республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, підприємств, установ і організацій, віднесених до сфери управління Держкомспорту України, проаналізувати чинні нормативно-правові акти, що регулюють застосування української мови у галузі фізичної культури і спорту та,

при необхідності, подати пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства України відповідно до статті 10 Конституції України.

Проінформувати Головне управління організаційної і кадрової роботи Держкомспорту України про проведену роботу та надіслати відповідні звіти щодо виконання зазначених питань до 1 серпня 1998 року.

Керівникам структурних підрозділів Держкомспорту вивчити стан дотримання вимог чинного законодавства України щодо функціонування державної мови в системі центрального апарату Комітету, на підприємствах, в установах і організаціях, роботу яких вони координують, та подати відповідну інформацію Головному управлінню організаційної і кадрової роботи до 1 серпня 1998 року.

Головному управлінню організаційної і кадрової роботи (Фіртенко О.В.):

– під час зарахування на державну службу і під час проведення атестації державних службовців враховувати рівень знання і використання ними української мови;

– за участю Українського державного університету фізичного виховання і спорту організувати в II півріччі 1998 року постійно діючі семінари та курси для державних службовців із удосконалення знання державної мови;

– систематизувати та узагальнити інформацію структурних підрозділів Комітету, органів виконавчої влади з фізичної культури і спорту Автономної республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, підприємств, установ і організацій, віднесених до сфери управління Комітету, про стан дотримання вимог чинного законодавства України щодо застосування державної мови у сфері фізичної культури і спорту та внести відповідні матеріали на розгляд керівництва Комітету до 1 вересня 1998 року.

Заступникові Голови Комітету Домашенкові А.В. (разом із представниками відповідних комітетів Верховної Ради України, міністерств і відомств) взяти участь в організації і проведенні “круглого столу” з обговорення проекту Закону України “Про розвиток і застосування мов в Україні” у вересні цього року.

Контроль за виконанням даного наказу покласти на першого заступника Голови Комітету Марценюка М.О.

Голова
Комітету (підпис) І.Н.Федоренко
М.П.

14. Записати свої міркування і пропозиції щодо виконання Статті 10 Конституції України.

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ

Мова ділових паперів має, як правило, розповідний характер. Тому питальні та окличні речення трапляються у документах дуже рідко. Натомість, широко функціонують прості речення: розповідні, поширені, повні, односкладні.

Специфіка синтаксису ділових паперів, крім вживання виключно розповідних речень, полягає і в прямому порядку слів, що означає: вживання підмета перед присудком (*команда виграла, семестр розпочався*); а узгоджене означення вживається перед означуваним словом (*велика кількість, значна перевага, настільний теніс, художня гімнастика*).

Всі присудки вживаються в теперішньому часі (*Фірма пропонує свої послуги*); поширеними є пасивні структури (*закони приймаються, наказ виконується, вимоги ставляться*).

Вставні слова, які пояснюють окремі поняття, чи систематизують виклад, переважно стоять на початку речення (*зокрема, насамперед, в основному*). У ділових паперах часто використовуються стійкі словосполучення (*взяти до уваги, взяти за основу, взяти зобов'язання, звернути увагу*).

Часто використовуються дієприкметникові і дієприслівникові звороти, що надають діловим паперам стислості (*Закінчивши тренування, необхідно прийняти душ*).

Особливістю ділового мовлення є вживання непрямой мови. До прямої мови в цьому стилі звертаються тільки тоді, коли дослівна передача тексту необхідна (наприклад, цитування документів, законодавчих актів тощо).

Типова ознака ділового стилю – використання віддієслівних іменників (подання звіту про змагання – до 20 червня 1998 року; проведення огляду спортивного інвентаря до 15 жовтня 1999 року; подання заявки на змагання до 17 травня 1999 року). Віддієслівні іменники надають документам офіційності.

Головний елемент документа – текст. Крім параграфів, пунктів у тексті виділяються **абзаци**. Тут треба стежити, щоб кожен абзац розпочинав нову думку чи мікротему.

Поділ тексту на абзаци має велике практичне значення. Це допомагає осмислити прочитане і підготуватися до сприйняття іншої підтеми.

Абзаци в документах не повинні мати більше п'яти речень. Добре сприймається, якщо речення на початку і в кінці абзаца будуть найкоротші (із трьох–семи слів).

Синтаксичні помилки зводяться переважно:

а) до калькування російських словосполук типу *приймати участь, приймати нові міри по виправленню ситуації, заключити договір, заказати м'ячі, інформація на рахунок поїздки* (правильно: *брати участь, вживати заходів задля покращання ситуації, укласти угоду, замовити м'ячі, інформація щодо поїздки*);

б) до вживання знахідного відмінка замість родового у заперечних конструкціях, наприклад, *я не люблю кашу*, (правильно: *я не люблю каші*), що є нормою в російській мові, а не в українській;

в) до хибних дієслівних керувань і хибних прийменникових (безприйменникових) конструкцій.

СКЛАДНІ ВИПАДКИ КЕРУВАННЯ У СЛОВОСПЛУКАХ, ТИПОВИХ ДЛЯ МОВИ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ

Ненормативними можуть бути не лише слова і їх форми, а й сполуки слів. Так, правила керування порушено у таких фразах:

вибач мене; згідно наказу, правильно треба сказати: вибач мені (після слова вибач, пробач, пробачте мусить бути слово в давальному відмінку: вибачай сестрі, братові, друзям, пробачте нам), згідно з наказом, з розпорядженням, згідно з документом; хворий на грип, хворий на лейкемію, захворів на невилікову недугу, на цукровий діабет.

Перевірити себе, чи не порушуємо норми щодо керування можна, заглянувши у словники, де при багатьох словах у дужках подано питання відповідного відмінка (напр.: *хворий на що?*, а не *чим?*).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Виправте мовностилістичні помилки:

Повістка дня слідуюча. Я лишаю вас слова. Першим ділом треба вирішити саме основне питання. У цьому питанні ми розберемось. На ділі получається щось друге. Ви не правий, це моє особисте враження.

Маємо виконати великий об'єм роботи, це сама відповідальна задача. Рахуйтеся з думкою людей.

Ми намітили такі заходи. Ми прийняли всі міри, лід тронувся.

На протязі року була велика нагрузка. Але ми працювали, не дивлячись на перешкоди.

2. Виправте мовностилістичні огріхи:

Об'ява, справка, доклад, виписка з протоколу, явочний лист, пояснююча записка, довіреність, командіровочне посвідчення, мніма угода, роцотна відомість, подача документа, зложити свої повноваження, бланки на ісході, підготуйте ходатайство, у звіті зустрічаються проррахунки.

3. Виправте мовностилістичні помилки:

Директор приймає по службовим справам з трьох годин.

Працюйте по слідуючому графіку, не мішайте працювати, подайте смету.

Це внештатна посада, але ми загрузені роботою, тому добавили зарплату. Треба вирахувати подоходний податок і податок з добавочної вартості. Зробіть список працюючих і зробіть їм відчислення на зберкнижку.

Вибачаюсь, я хотів по душам поговорити на рахунок квартири.

Я устроївся на роботу, мене визвав начальник, він поводився високо-мірно.

4. Перекладіть українською мовою і поставте наголос:

одиннадцать, четырнадцать, семдесят, восемьдесят, пятидесяти, шестидесяти, пятидесятиградусный, семидесятикилометровый, украинский, новый, старый, сию, звону, сажанец, рождение.

5. Перекладіть українською мовою:

Сколько часов? Сколько на ваших? Занятия начинаются в 8.30. Сейчас двенадцать часов. Красивые часы. Улица Ивана Франко. Резкая боль. Есть в продаже. Хорошая посуда. Красные чернила. Длинные волосы. Шестидесятники.

6. Перекладіть українською мовою:

Болью, дробью, степью, Сибирью, есть в продаже хорошая посуда, широкая дверь, мягкая мебель, был на похоронах ветерана, хорошие часы, мужское бельё, хорошие бусы.

7. Перекладіть українською мовою:

Мама, скажи! Вася, подойди! Славик, подай! Петя, напиши! Ваня, прыгай! Самый молодой спортсмен. Самый высокий результат. Самый лёгкий вес. Самый дорогой снаряд. Самый лучший результат.

8. Який порядок слів переважає в ділових документах? Запишіть три речення з прямим порядком слів.

9. Яку роль відіграють дієприкметникові і дієприслівникові конструкції в ділових паперах?

10. Яка роль віддієслівних іменників у ділових паперах?

УЖИВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ У МОВІ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ

Переважає більшість документів пишеться від імені установи, підприємства, організації, директора, тобто, від першої особи. Проте займенники *я*, *ми* в цій ситуації, як правило, пропускаються; ділові листи, наприклад, часто розпочинаються тільки дієсловом у першій особі множини, без займенника (Просимо... Надсилаємо... Повідомляємо...). Розпорядження й накази теж розпочинаються тільки дієсловом першої особи без займенника (Пропоную... Рекомендую.. Наказую...).

У науковому, публіцистичному стилях теж не вживається займенник *я*, а переважає так зване авторське *ми*, за яким автор начебто приховує свою особу, залучаючи читача до участі у міркуваннях.

Паралельно вживають форму третьої особи однини (Дирекція просить... Спортивний комітет повідомляє...)

Хоча реальний діяч тут *я*, проте мовець майже усунений від участі у мовленні, ніяк себе не проявляє, що й надає викладові бажаного нейтрального або суворо-офіційного характеру.

Займенник *Вам* (у конструкціях типу Надсилаємо Вам для ознайомлення) теж опускається, що й створює загальне враження строгої об'єктивності викладу, типової для ділового стилю: *пропону з'явитись, прошу уточнити, вимагаю притягти*. Ці самі зврати з особовими займенниками *Вас, Вам, Вами* менш категоричні: *пропоную Вам з'явитися, прошу Вас деталізувати*. Отже, введення особового займенника пом'якшує категоричність вимоги.

ВЖИВАННЯ ДІЄСЛІВ У МОВІ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ

Найпоширеніша дієслівна форма в ділових паперах – є дієслово теперішнього часу зі значенням позачасовості (*ми вимагаємо, деканат звертається*).

Недоконаний вид у ділових паперах позначається складеними формами: *будуть здійснюватися, будуть розпочинатися*, хоча форми *здійснюватиметься, розпочинатиметься* є давніші і переважають у інших стилях української літературної мови.

Наказовий спосіб в українській літературній мові виражається наказовими формами (*вставай, встань, іди; вставаймо, ідемо* – але без слова *давай, давайте*) та лексичними засобами (*проїзд заборонено*). Ненормативним для української мови є давати накази в формі інфінітива (неозначеною формою дієслова): *встати! іти!*

Інфінітив мусить мати закінчення –ти, а не –ть, яке вживається тільки в розмовній мові і для ділових паперів неприйнятне (*сказати, зробити, перемогти, А НЕ сказать, зробить, виграть*).

В українській мові дієслова третьої особи однини можуть утворювати паралельно повні й короткі форми: *знає І зна, питає Ї пита, буває Ї бува, тіпає Ї тіпа*. Обидві ці форми вживаються в розмовній мові, в художніх текстах. У діловому тексті вживають лише повну форму: *повідомляє, доручає, зазначає, вимагає, тіпає*.

Часто помилково вживають дієслова *пробачатися, вибачатися* у першій особі.

Не слід говорити *пробачаюсь (вибачаюсь)*, треба вживати ці дієслова у другій особі (*пробачте, вибачте*), або описово (*прошу пробачення, вибачення*), чи – *даруйте, перепрошую*.

НЕПРАВИЛЬНО

1. Встати! Іти! Сісти! Мовчати!
2. Давайте зробимо!
Давайте підемо!
Давайте заспіваємо!
3. Пробачаюсь! Вибачаюсь!
4. Являється правильним, являється нормою.

ПРАВИЛЬНО

1. Встань! Іди! Сядь! Мовчи!
2. Зробімо!
Підемо!
Заспіваймо!
3. Пробачте! Вибачте!
Прошу пробачення (вибачення), даруйте, перепрошую.
4. Є правильним, є нормою.

ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКА *ПО* В УКРАЇНСЬКОМУ ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

В українській мові прийменник *по* вживають з іменниками, займенниками, числівниками; конструкції з ним виражають такі відношення:

- часові: *по обіді, приїду по святах* (іноді можна замінити іменником у родовому відмінку з прийменником *після – після свят*);
- об'єктні: *погладив по голівці, по футбольному полю бігали діти*;
- мети: *пішов по м'яч, поїхав по змагунів*;
- кількісні відношення: *тренуються по п'ять годин на добу, по 30 осіб у групі*;
- на позначення просторових відношень, як, наприклад, у народних піснях: *по садочку ходжу, по дорозі жує, по діброві вітер віє...*

Однак через російську мову прийменник *по* набув універсальності, а це призводить до одноманітності мови. Запам'ятаймо: російський прийменник *по* українською мовою перекладається вісьмома прийменниковими конструкціями:

- з прийменником *по* (*наказ по школі, різьба по дереву, товариш по команді*);
- з прийменником *за* (*за наказом, за дорученням, за пропозицією, за свідченням, за власним бажанням, за способом, педагог за освітою*);
- з прийменником *з* (*із, зі*) (*з нагоди чого, з багатьох причин, дослідження з теорії і методики спорту, курс лекцій із історії України, з ініціативи, з примусу*);
- з прийменником *на* (*називати на ім'я, схожий на смак, на мою думку, на її бажання, на пропозицію, на вимогу*);
- з прийменником *у* (*в*) (*викликати у службових справах, у вихідні дні*);
- з прийменником *для* (*комісія для складання резолюції, гурток для вивчення масажу, зошит для практичних завдань*);
- з прийменником *через* (*через помилку, через неувважність, через непорозуміння*);
- з прийменником *після* (*після повернення, після закінчення тренувань, після розгляду чогось, після прибуття*);
- а також безприйменниковими конструкціями, з орудним відмінком іменника (*повідомити телефоном, переслати поштою, старший віком*).

ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКА *ІЗ-ЗА* (*З-ЗА*)

Із-за лісу, з-за туману, місяць випливає...

Сіло сонце, з-за діброви небо червоніє – у Тараса Шевченка.

Отож, цей прийменник уживається для позначення предметів, з протилежного боку яких відбувається дія. Проте, під впливом російської, прийменник *із-за* часто помилково вживають на позначення причиновості. Вживаймо правильно україн-

ські прийменники: *через власну необережність, через відсутність, сварка за дурницю, програли через нападника, гра не відбулася через те, що не було підготоване поле, А НЕ із-за відсутності, із-за необережності, із-за дурниці* і т. д.

СПОЛУЧНИКИ В ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

Сполучники – слова дуже давні. У них також виражається окремішність української та російської мов, оскільки сполучники в них різняться між собою. Наприклад, український сполучник сурядності *і* може чергуватися з *й*, його синонімом може бути сполучник *та*. Російський сполучник *и* таких особливостей не має. Певні різниці є і в інших групах сполучників.

Сполучники *бо, тому що, через те що, оскільки, позаяк, у зв'язку з тим, що* у складному реченні приєднують підрядну частину зі значенням причини. В офіційно-діловому мовленні найчастіше вживається сполучник *у зв'язку з тим, що*.

Російська мова має свої сполучники із значенням причиновості: *ібо, потому что, поскольку, оттого что, так как*. Часто допускаються помилки, вживаючи кальку російського сполучника *так как* – “*так як*”.

НЕПРАВИЛЬНО

Збори не відбулися, *так як* прийшло мало людей.
Ми не прийшли вчасно,
так як йшов дощ.

ПРАВИЛЬНО

Збори не відбулися, *тому що* (бо) прийшло мало людей.
Ми не прийшли вчасно, *бо*
(*тому що*) йшов дощ

Українською *так як* вживається лише тоді, коли *так* залишається в головній частині речення, а *як* починає підрядне: “робив *так, як* його тренер”, “ходив *так, як* вмів”.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Перекладіть українською мовою словосполучення:
ему нечего терять, терять голову, терять сознание, терять время, из-за собственной неосторожности, ссора из-за пустяка, сидеть у руля, мыть руки у крана, дом у самого берега, быть у власти, встречаться у входа в театр.
2. Перекладіть українською мовою:
пришли директора, нет мороза, собрались тренера, студент института, поздравили друзья, состязания с футбола, ректору университета, вспышки гнева, по нашим подсчётам, без боли, ездить по городам.
3. Перекладіть українською мовою прийменникові конструкції:
по приказу, согласно приказа, ввести в состав, по указанию, несмотря на..., не глядя на..., в его пользу, на протяжении дня, на следующий день, принять во внимание, принять к сведению, в семь часов, не по силам, пришлось по вкусу, по собственному желанию.
4. Перекладіть українською мовою словосполучення:
быть у власти, встречаться у входа в театр, дом у самого, сидеть у руля, мыть руки у крана, у телефона; здравствуй, дорогой друг; уважаемый ювиляр, примите поздравление; двохтомный, пятью, шестью, восемью.

ЛЕКСИКА : ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ У ДІЛОВОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ

У діловому мовленні бажано просто, чітко і зрозуміло сформулювати думку. Свідомий і стилістично точний вибір слова – показник рівня мовленнєвої культури.

Сотні тисяч слів налічує словниковий склад української мови (СУМ подає 135 тисяч слів, але це далеко не повний реєстр). Порівняно легко знаходити потрібні слова навіть у такому океані слів, вибираючи його в рамках лексичної групи, на яку орієнтується ситуація. Є різні групи слів за значенням. Розглянемо деякі з них, які є найуживаніші в логічно-діловому мовленні.

Синоніми служать для найточнішого і найдоречнішого способу висловлення.

Звичайно, синоніми найуживаніші у художньому і публіцистичному стилях. Незнання синонімічних можливостей мови,

невміння вибрати єдино можливе в даній ситуації слово стає причиною появи багатьох помилок і в діловому стилі мови.

Кожен синонім має свою історію, свої традиції у вживанні. Синонімія означає в мові наявність близьких, але не тотожних способів висловлення. Щоб правильно вибрати необхідне слово, треба розрізняти відтінки в значеннях деяких слів, запам'ятати їх.

ЗАСТУПНИК – ЗАМІСНИК

Заступник – офіційна назва посади.

Замісник – особа, яка тимчасово виконує чийсь обов'язки, тобто заміщає відсутнього.

СУСПІЛЬНИЙ – ГРОМАДСЬКИЙ

Суспільний – вживається у словосполученнях: суспільний уклад або клас; суспільна система, праця; суспільне становище, виробництво, буття тощо.

Громадський – обов'язок, осуд, порядок, діяч; громадська робота, справа і т.ін.

КВИТОК – БІЛЕТ

Квиток – вживається у словосполученнях: театральний квиток, залізничний квиток, трамвайний чи автобусний квиток; студентський, партійний, військовий квиток.

Білет – кредитний, банківський, лотерейний, екзаменаційний.

СКОРО – ШВИДКО

Скоро – вживається, коли йдеться про час.

Швидко – на позначення інтенсивності руху.

ОБ'ЄМ – ОБСЯГ

Об'єм – величина у довжину, висоту й ширину, вимірювана в кубічних одиницях: об'єм конуса, куба, циліндра, посудини, приміщення, печі, тіла, серця, мозку, повітря, рідини; об'єм може бути великий, малий, значний, повний.

Обсяг – взагалі величина, кількість, значення, важливість, межі чогось. Вживається зі словами: обсяг роботи, капіталовкладень, будівництва, знань, інформації, книжки, рукопису, поняття, слова, навантажень; обсяг може бути величезний, значний, середній. Можна сказати: *визначити обсяг, величезна за обсягом і значенням праця, у повному обсязі, реферат обсягом 20 сторінок, обсяг спортивних навантажень*. Уживання таких словосполучень, як “об’єм робіт”, “об’єм інформації”, “об’єм спортових навантажень” є порушенням норми.

ПОЛОЖЕННЯ – СТАНОВИЩЕ – СТАН

Положення – вживається у словосполучах: горизонтальне положення, вертикальне положення.

Становище – міжнародне, офіційне; вживається і в значенні: знайти вихід із певного становища.

Стан – у словосполучах: стан економіки, фінансів, стан справ, стан хворого.

НАСТУПНИЙ – ТАКИЙ – ПОДАЛЬШИЙ

Наступний – вживається з конкретним поняттям: наступна зупинка, наступний тиждень (але: такий порядок денний, такі питання).

Подальший – вживається на означення абстрактного поняття: подальше життя, подальша доля.

Пароніми – окрема група слів, близьких своїм звучанням, але різних за значенням і написанням. Вони вживаються у всіх стилях мовлення: організаторський – організаційний, відносини – відношення, ефективно – ефектно, далі – дальше, завдання – задача, адрес – адреса.

Мовленнєва практика свідчить, що при недостатній увазі до лексичного значення слів-паронімів їх не розрізняють і часто неправильно використовують, спотворюючи зміст сказаного.

З’ясуємо відмінності у значеннях деяких слів-паронімів.

ПЛУТАТИ – ПУТАТИ

Плутати – безладно переплітати нитки, волосся, ще говорять *плутати ногами* – ходити повільно, ледве переступаючи. У переносному значенні – вносити безладдя, неясність у щонебудь, помилятися чи свідомо вводити в оману, можна плутати поняття, плани, думки, зізнання, слова, деталі, кольори, Івана з Миколою.

Путати – стягувати путами (пасками, мотузками, ланцюгами) ноги якої-небудь тварини, щоб обмежити її рух.

ПОСТУПАТИ – ВСТУПАТИ

Поступати – добре, погано, вчасно, синонім – чинити, діяти.

Вступати – до інституту, в училище; споріднені слова – вступник, вступні іспити.

ВОЄННИЙ – ВІЙСЬКОВИЙ

Воєнний – який стосується війни, вживається у словосполучах: воєнний стан, події, воєнна тактика, промисловість.

Військовий – який стосується війська: військова присяга, форма, військовий трибунал, військове училище, ранга тощо. Вживається і у значенні іменника: військовий пішов, став військовим (синонім – військовик).

Помилки на лексичному рівні переважно спричинені неграмотними запозиченнями з російської мови. Щоб уникати таких суржикових лексем, треба запам'ятати нормативні слова.

НЕПРАВИЛЬНО: бедро, бувший, ведучий, взятка, відкритка, груз, дьоргати, заключається, качелі, кип'яток, кладовка, клубніка, клюква, командировка, кошельок, ладно, мелоч, наоборот, насмарк, отвійортка, переписка, позвоночник, пред'явити, порок, прививати, прививка, прижати, приміняти, руль, стакан, столова, сугасти, тоже, тормозити, тряпка, удобно, ужас, учасок, форточка, хватить, чуть-чуть, шкаф, язва.

ПРАВИЛЬНО: стегно, колишній, провідний, хабар, листівка, вантаж, шарпати (сіпати, смикати), полягає, гойдалка, окріп, комора, полуниця, журавлина, відрядження, гаманець, гаразд, дрібні,

навпаки, нежить, викрутка, листування, хребет, подати, вада, щепити, щеплення, притиснути, застосувати, кермо, склянка, їдальня, суглоби, теж, гальмувати, ганчірка (шматка), вигідно, жах, ділянка (дільниця), квартира, досить, ледь-ледь, шафа, виразка.

Недоречні в діловому мовленні і **тавтологічні вислови** – повторення того самого іншими словами:

Адреса місця проживання – бо *адреса* означає “місце проживання”.

Вільна вакансія – слово *вакансія* означає “вільне місце”.

Моя автобіографія – *авто* означає “сам”, “власний”.

Пам’ятний сувенір – *сувенір* означає “спогад”, “пам’ять”.

Період часу – бо *період* означає “відрізок часу”.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Прокоментувати, як розрізняються за значенням і сполучуваністю такі слова:

Губити, втрачати, гаяти, марнувати. Здатний, здібний. Зустрічатися, траплятися. Мішати, заважати. Передплачувати, підписувати. Рахувати, вважати. Прізвище, фамілія.

2. Прокоментувати, як розрізняються за значенням і сполучуваністю такі слова: адрес, адреса; музичний, музикальний; освітлений, освічений; вартує, варто; вигляд, вид; здатний, здібний.

3. Пояснити вживання слів: воєнний – військовий, замісник – заступник, прізвище – фамілія.

4. Пояснити пароніми: плутати – путати; поступати – вступати; лічити – лікувати.

5. Чому не є взаємозамінними слова “об’єм” і “обсяг”?

Чи можна вживати слово “учбовий”?

6. Чим різняться між собою слова “передплачувати” і “підписувати”? Чи “білет” і “квиток” те саме?

7. Чому ненормативними є вислови:

Я хочу вибачитися. За цей вчинок треба вибачитися.

8. Чи доречно вживати в діловому мовленні подані тавтологічні вислови? Чому? Чи виправдана тавтологія в поезії, в народних піснях?

вільна вакансія, моя автобіографія, мій автопортрет, бачити сновидіння, мій власний погляд, моя власна думка, моя особиста справа, моє особисте враження, пам’ятні сувеніри, період часу, сьогоднішній день.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ, ЇХ СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

Фразеологізми (фраземи) – це усталені в мові вислови, прислів'я та приказки, крилаті слова тощо. Українська мова здавна славиться своєю багатою фразеологією.

Найчастіше фраземи вживаються в художній літературі та публіцистиці, в усному мовленні. Вони роблять мову образнішою, переконливішою.

Близькі до фразем стійкі словосполуки. Це такі смислові і граматичні об'єднання двох чи більше повнозначних слів, які за своїм значенням сприймаються як одне слово чи поняття (*со-кільське товариство, біг із перешкодами, академічне веслування, потрійний стрибок, важка атлетика*).

Фраземи та стійкі словосполуки збагачують українську мову і надають їй своєрідності.

Носії суржика часто дослівно перекладають кожную російську фразу. Це призводить до деформації на рівні словосполук, стилістичних висловлювань і це дуже небезпечно для мови, бо розбалансовує граматичну систему, яка найбільше відображає особливості національної мови. Фраземи ніколи не перекладаються дослівно, в іншій мові завжди можна знайти відповідник до них. Так, замість російського *На вкус и на цвет товарища нет* треба вживати: *На колір і смак товариш не всяк або ж Кому піп, кому попадя, а кому попова дочка*.

Автоматичне пересаджування стійких словосполук російської мови на український ґрунт призводять до безлічі помилок: *від нічого робити* (українською – *знічев'я*), *віддавати собі звіт у чомусь* (правильно – *здавати собі справу з чогось*), *все рівно* (треба – *однаково, байдуже, все одно*), *книжковий магазин* (треба – *книгарня*), *куди очі дивляться* (треба – *навмання*), *музей під відкритим небом* (треба – *музей просто неба*), *не в своїй тарілці* (треба – *ні в сих ні в тих*), *п'яний в доску* (треба – *п'яний як чін*), *скатертю дорога* (треба – *з Богом, Парасю*), *взяти себе в руки* (треба – *опанувати себе*) та ін.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Прочитайте “Російсько-український словничок фразем”, запам’ятайте українські вислови, складіть із ними речення.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИЧОК ФРАЗЕМ:

нанести удар – завдати удару

потерпеть поражение – зазнати поразки

занять 1 место – посісти 1 місце

верный способ – правильний спосіб, надійний спосіб

верный проигрыш – неминуча поразка

не возьму в толк – не втямлю, не збагну, не второпаю

сбиваться с толку – збитися з пантелику, спантеличитися

из него выйдет толк – з нього будуть люди

не будет из него толку – не буде з нього пуття

отправиться в бега – піти в мандри, змандрувати

значительное большинство – більшість

подавляющее большинство – переважна більшість

брать, одержать верх – брати гору, подужати

одним махом – з маху, з одного маху, за один мах

указанное время – зазначений час

предоставить выбор – дати до вибору, полишити на вибір

говорить о ... – мовити про...

вниз головой – сторч головою, сторчака, сторч головою, коміть головою, догори ногами

переводит дыхание – зводить духа

ехать галопом – бігти учвал, чвалом, чвалувати

ехать рысью – їхати тюпки, тюпцем

выражать желание принять участие в... – зголошуватися до...

посылать за себя – посилати замість себе

вступаться за кого – обступати за ким, за кого

смотреть с завистью – дивитися заздрими очима, заздрим оком поглядати

как можно быстрее – якнайшвидше, притьмом

приводит в изнеможение – вибиватися з сил

приобрести известность – слави зажити

вносит изменение – запроваджувати зміну

подвергнуть испытанию – віддати іспитові

давать клятву – присягатися, заприсягатися

принимать зависящие меры – вживати належних заходів

2. Перекласти українською мовою:

не возьму в толк, широкая дверь, мягкая мебель, сбиваться с толку, был на похоронах брата, из него выйдет толк, длинные волосы, красные чернила, не будет из него толку, хорошие импортные часы, что из него толку, моя фамилия записана последней.

3. Перекласти українською мовою:

сделал вид, стоит напомнить, сделал для вида, чего стоит, в виде опыта, один стоит трёх, в виде подарка, стоит внимания, быть на виду, что тебе стоит это сделать, и вида не подал.

4. Перекласти українською мовою словосполучки:

считать возможным, считать своим долгом, каждая минута на счету, хочу сказать на этот счёт, это не в счёт, покончить счёты, жить на чужой счёт, в конечном счёте.

5. Перекласти українською мовою:

не мешай, объём бутылки, не мешало бы сказать, объём куба, не мешало бы купить, объём знаний, мешать краски, объём физической нагрузки, мешать кашу, объём работы, мешать карты, объём дипломной работы, смешать в одну кучу, замечание в мой адрес.

6. Перекласти українською мовою словосполучки:

верный друг, извини меня, верный своему слову, согласно приказа, верный способ, согласно этого документа, верный перевод, больной гриппом, верная смерть, больной корью, верный проигрыш.

7. Виправте помилки у висловах спортових коментаторів із Олімпіади в Нагано:

кольори національного флагу

спортсмени і тренери дякують один одного

золота медаль двічі уходила від спортсменів

у змаганнях приймає участь

зіпсування гвинтівки було настільки складним, що його не можна було використати

комп'ютери уніс хтось іще

ці спортсменки не претендують на якусь велике місце.

ТЕРМІНОЗНАВСТВО. ТЕРМІНОЛОГІЯ. ВИРОБНИЧО-ПРОФЕСІЙНА ЛЕКСИКА

У словниковому складі української мови є значна частина професійної лексики, яка пов'язана з назвами різних знарядь, матеріалів, процесів виробництва. У кожній галузі виробництва, професійній діяльності створюється своя лексика. Наприклад,

слова *іменник, підмет, словосполука* вживаються в мовознавстві; *урок, педрада, дидактика* – в педагогіці; *метан, азот, пропан* – у хемії; *плуг, леміш, чепіга, зяб, сівозміна* – у сільському господарстві та ін. Ця лексика міститься у тлумачних та перекладних термінологічних словниках.

Слово *термін* прийшло до нас ще з античних часів. У латинській мові означало “межу”. У середньовіччі це слово набуло вже значення “визначення”, “позначення”. В Україні ця назва поширюється вже у 18 ст. Провідні українські вчені (І.Пулюй, І.Верхратський, І.Огієнко та ін.) вказували, що термін має такі специфічні риси, як відповідність слова поняттю, вмотивованість та відповідність духові національної мови.

Терміни – це спеціальні слова чи словосполуки, які вживаються у фаховій сфері мовлення для точні назви спеціальних понять і предметів. Тому термін набуває великої точності значення, “чистоти” (він позбавлений образних, експресивних, суб’єктивних відтінків значення).

Є своя термінологія в діловому стилі мовлення. З нею ми будемо знайомитися, вивчаючи ділові папери (*справочинство, акт, доручення, лист, довідка, заява, протокол, оголошення*).

Спортова термінологія, як і всяка інша, вимагає до себе спеціальної уваги, постійної звірки зі словниками, повсякчасного поновлення в пам’яті значення потрібних слів, найменувань. Спортова термінологія має цікаву історію розвитку, яку треба вивчати, вводити у вжиток “заборонені” колись терміни.

Треба знати вимоги, які ставляться до термінів, щоб переглянути правильність їх вжитку. А це:

- а) вмотивованість;
- б) вживання лише тієї назви, що відповідає нормам української літературної мови (*справочинство, а не справоведення, діловедення; шульга, лівак, а не лівша*);
- в) точність та стилістична нейтральність.
- г) дотримання правил утворення від терміна: похідних граматичних форм (наприклад, термін справочинства *акт*, у род. в.

– *акта*, а не *акту*, як в загальноживаному слові – театрального акту) та похідних слів (наприклад, *веслування* – *академічне веслування*, а не *академічна гребля*).

Отже, термін називає конкретне поняття, набуває великої точності значення, повинен вживатися лише з одним значенням, в одній формі і правильно утворювати похідні форми.

Чи завжди так на практиці? Наприклад, військово-похідний термін, калька з російської *підйом*! Чи є в ньому закладена велика точність? У російській мові воно має багато значень, які перекладаються різними українськими словами: *піднімання*, *підняття*, *схід* і *сходження*; *дорога вгору* і *узвіз*; *швидкий ріст* і *піднесення* (промисловості, духовне, революційне), як лінгвістичний термін *підняття*, *піднесення голосного*; у фразеологізмі: *С семьёй подъём не лёгок – З сім'єю знятися не легко*. Значить, ми маємо зовсім інші відповідники до російського *подъём*. І лише один раз звучання українського слова збігається з так званим терміном *підйом*: це підйом ноги, взуття. Що спільного тоді може мати це слово зі вставанням, підніманням, прокиданням, прокиненням, розбудженням? Воно зовсім не є визначенням дії пробудження, прокидання. Отже, слово “підйом” не відповідає вимогам до терміна. Згідно з нормами літературної мови і Статутом війська України тут має бути: *Вставай!*

Неправильно вживаються також команди “Встати!”, “Сісти!”. Українська мова має наказовий спосіб. Тому, відповідно до норм української літературної мови, правильно: *Встань! Сядь!*

Невмотивованим є і вживання як терміна слова “розрахуйсь” (розраховуються за послуги чи товар). Правильно: *Відлічи!* (хоча Тимчасовий Статут війська України подає невдало: розподілись!)

До німецького слова *шеренга* є український відповідник – *лава*, до російського *зарядка* – *руханка*.

Не відповідає вимогам до терміна і команда *Кругом!*, бо українською це значить – навкруги, тобто на 360 градусів. Треба – *Обернись!*

Російські дієприкметники з суфіксами –ущ, ющ перекладаються описово. Не “загальнорозвиваючі вправи”, а вправи для загального розвитку (ВЗР).

Розглянемо ще освітянський термін *навчальний*. Паралельно часто спостерігаємо вживання *учбовий*.

Насправді *учбовий* – калька з російської – *учеба* – *учебный*; *навчання* – *навчальний*.

Отже, *навчальний* – єдино правильний освітянський термін. І тому ВУЗ – теж неправильно, має бути ВЗО – вищий заклад освіти, ще краще – виш – висока школа. Останній неологізм *виш* (відповідник до російського *вуз*) створений у 20-х роках 20 ст. І широко вживався до репресій супроти української мови у 30-х роках.

ТЕРМІНИ В ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

Ділове українське мовлення має давні традиції. На ранніх етапах розвитку письменства в українській мові можна виявити пласт лексики, який у пам’ятках нехудожнього тексту має термінологічні риси і який протягом століть стабілізується через уживання в державних документах, у пресі, в художніх творах. Збереглося багато слів, які беруть початок із таким самим значенням із давнього періоду: *ціна, дохід, жалоба, скарга, товар, продаж, мито* і т.д.

Діловому стилю притаманна термінологія, яка утворюється із активної лексики (*справа, доручення, заява, розпорядження, оголошення, запрошення*); запозичується з інших мов (*бланк, банк, бюджет*); утворюється за допомогою власних слів (*справочинство*) або із запозичених складників (*фототелетайп, телеграф*).

Ненормативним є вживання у діловому мовленні слів-кальок із *російської мови*. *Треба вживати: доручення, а не довіреність, витяг із протоколу, а не виписка з протоколу, порядок денний, а не повістка дня, передплата газет, а не підписка газет, пояснювальна записка, а не пояснююча записка, посвідка*

про відрядження, а не командировочне посвідчення, подання документа, а не пред'явлення документа, підпис засвідчено, а не розпис завірено, надати право, а не представити право, в кінцевому підсумку, а не в остаточнім рахунку, далі буде, а не продовження буде тощо.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Загальновідомо про національне відродження на Західній Україні, про роль просвітницьких організацій (“Руська бесіда”, “Просвіта”).

Створено також перші українські тіловиховні інституції – “Сокіл” (1894), “Січ” (1900), “Пласт” (1911), “Луг” (1926) та перші спортові товариства. Те, що до них долучилася тодішня українська еліта, спричинило величезне піднесення молоді, всього народу.

*Позір! Позір! Весну витай!
Вгору чоло! Наперед груди!
Йди в ліси, йди в поля,
З веселим співом в ряд вставай,
І дзвінко пісню заспівай,
І все на те готовим будь,
Що вже збудилася земля.
Що прийде час, розкішний май.*
(Олюнко, Сокільські вісті, 1933)

Причетні до могутнього тіловиховного руху сини І.Франка Петро і Тарас, а його самого називають хресним батьком Січового Стрілецтва, що вийшло з рядів цих пожежно-руханкових товариств.

Розпочалося видавництво і першої української спортової літератури і преси. “Сокільські вісті”, “Вісті з Запорожжя”, “Вісті з Лугу”, “Готові”, “Спорт”, “Змаг” – часописи руханкових, змагових, мандрівних і пожежних товариств.

Звичайно, ці національно спрямовані видання мали й відповідне мовне термінологічне оформлення (О.М.Вацеба).

У творенні української термінології велика заслуга філолога-германіста проф. І.Боберського. Мова цих видань – це живе слово тогочасної практики, жива розмовна мова, яка прийшла безпосередньо з рухівні, спортивного майданчика, стадіону, по тодішньому – городу.

Ось приклад з поезії Б.-І.Антонича:

*Праворуч, навпрямки, ліворуч, поруч себе, гей!
Навприсядки, навспинячки, навстоячи, навтіки...
Танцюємо, герцюємо, гуляємо, ура!
Кип'ячий ритм, безжурний вальс і перегони, мети...
(Вогні, Львів, 1932, ч. 2, с. 99)*

Найпопулярнішою була сокільська періодика, а сокільська система виховання (запозичена з Чехії), широко використовувала різноманітні гімнастичні вправи.

Тому, власне, з гімнастичної термінології починається розбудова української спортової термінології.

*Грали ребра драбинястих стін,
Гнулись скелети поруч і дручника,
Бились линви і сувався кінь.
Життя лилось весняно, мов ріка!
(Сокільські Вісті, 1937, ч. 3, с. 2)*

Українські терміни добиралися переважно як відповідники до термінів чеських чи польських, де вони витворилися як відповідники західно-європейських термінів, але подавалася українською мовою: *кінь, булава, жердки, линва, дручок, щєблівка, поручні*.

Відповідно до цих нових термінів утворилися й назви вправ: *вправи на коні, вправи на поручні, вправи вільноруч, вправи на дручнику, долівкові вправи (долівка – підлога)*.

Природними для української мови були й слова: *плавання, веслування (веслярство)*.

І.Боберський збагатив українську мову словотворами:

*відбиванка, наколесництво,
кошиківка, ситківка, гаківка, пориванка, санкарство, лецетарство,*

*скічня, біжня, одягальня ,
мет списом, мет ратищем, стусан кулею .*

Як бачимо, всі нові терміни відповідають українській мовній традиції, оберігають мову від надмірних чужомовних впливів, хоча термінотворення йшло в загальноєвропейському руслі.

Вживалися й інтернаціональні терміни, але вони мали свої рівноважники, а преса подавала їх назву мовою оригіналу разом із перекладом. Тому паралельно вживалися чужомовні та українські терміни: *бій навулачки і бокс, копаний м'яч і футбол, гаківка і гокей, ситківка і ловн-теніс, столова ситківка (столівка) і пінг-понг.*

Так в умовах чужоземного панування вироблено й закріплено (Я. Рудницький) достатній лексичний засіб деяких ділянок спорту. Тоді, у 30–ті роки, накреслено шляхи розвитку української спортової термінології: створити спортовий словник, установити й очистити слівню з чужих впливів.

На Великій Україні в цей час спостерігаємо таке явище як лінгвоцид (мововбивство). Українська мова була поставлена в центрі полігону, де проводився експеримент “злиття мов”. Зливали саме її, відціджували з неї самобутні специфічні ознаки і перетворювали її на “бліду й незграбну копію російської мови” (С. Караванський) зі слідами ерозії та ознаками примітивізму.

Деформації був підданий правопис, фонетика, граматики і, особливо, лексика. Коли вживали “валіза”, а не “чемойдан”, “фотель”, а не “крісло”, “намет”, а не “палатка”, “наплечник”, а не “рюкзак”, то це трактувалось як інакомислення (Л. Кореневич).

Мова була “редукована до газетного словника, як музика до маршів, а живопис до портретів вождів” (О. Пахльовська).

Вжитий більшовиками спосіб дав кращий ефект, ніж заборона мови. Цей метод відомий як “вівісекція” (живорізання). З мови намагалися й продовжують це робити з нашою допомогою – копію російської мови, а, оскільки копія завжди гірша за оригінал, то для чого вона потрібна – ось вам оригінал. Це і зараз відбувається на Східній та Південній Україні, в самій Верховній Раді і в усьому українському спорті як в одній з привелійованих

ділянок громадського життя. Адже, як сказав ще Ніцше: “в житті мов спостерігається “воля до влади”. Тому хочеться нагадати тут ще слова відомого філолога Андре Мартіне: “Мова долає своїх суперниць не завдяки якимось своїм внутрішнім якостям, а тому, що її носії є войовничішими, фанатичнішими, культурнішими й підприємливішими”.

Якщо ми, українолюби всіх націй, не проявимо своєї сильної волі, войовничості, фанатичності, підприємливості до подолання зростаючої надмірної інтернаціоналізації, то із спортивною термінологією, а потім і з усією українською мовою станеться те, що 100 літ тому сталося із квітучою, пишною мовою трубадурів, відомих у всій Європі, – провансальською мовою.

Тому ми маємо проявити добру і сильну волю, щоб подолати наслідки зросійщення, надмірної, часом дуже незграбної, інтернаціоналізації.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Из наведених у статті поезій виписати слова – спортові терміни.
2. Виписати і запам’ятати терміни обраного виду спорту:

ЗАКОНИ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВОТВОРУ ПОСОБИ УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ СПОРТОВИХ ТЕРМІНІВ

Словниковий склад української мови безперервно змінюється, поповнюється новими словами. Утворення нових слів на базі існуючих відіграє вирішальну роль у розвитку і збагаченні лексичного складу мови.

В українській мові виділяються морфологічні і неморфологічні способи творення слів.

Морфологічні способи творення слів є основними в українській мові:

1. Префіксальний спосіб – утворення нового слова додаванням до твірної основи¹ префікса: *грати – програти, відігра-*

¹ Твірна основа – основа, від якої утворюється нове слово.

ти, виграти, переграти. Цей спосіб характерний насамперед для дієслів.

2. Суфіксальний спосіб – утворення нового слова додаванням до твірної основи суфікса: *добрий – доброта; веселий – веселість, слухати – слухач, вода – водяний – водяник; кидати – кидання*. Таким способом утворені спортові терміни, вживані ще в 30–ті роки: *плавання, веслування², дужання, кошівка, ситківка, відбиванка, пориванка, копанка*.

3. Суфіксально-префіксальний спосіб – утворення нового слова додаванням до твірної основи суфікса і префікса: *при дорозі – придорожній, по дорозі – подорожник, свічка – підсвічник, звук – надзвуковий*. Приклади спортових термінів: *крок – безкроковий*.

Примітка. Якщо нове слово утворилося за допомогою суфікса від твірної основи, у якій вже є префікс, то спосіб творення – суфіксальний, бо префікс у творенні нового слова участі не бере: *передавати – передача, відбивати – відбивання, закидати – закидання, перехопити – перехоплення, навантажити – навантаження, попадати – попадання*.

4. Безафіксний спосіб – утворення нового слова без додавання суфікса і префікса: *бігти – біг, ходити – хід, переходити – перехід, викидати – викид* (префікс *пере-* і *ви-* участі у творенні нових слів не беруть). Багато слів, утворених таким способом, використовуються як спортові терміни: *біг, забіг, змаг, захист, гін, перегони, заслін, запливати – заплив, заміна, напад, захід, заступ (дія), перекид, хап, захоп, випад, вишикіл* (зросійщення: *підготовка*).

5. Основоскладання – такий спосіб творення слів, при якому дві і більше основ об'єднуються в одне слово. Твірні основи можуть бути повні (*добродій, сонцесяйний, жовто-блакитний*) і скорочені (*мінфін, інфіз*).

² Вживаний у радянські часи спортовий термін *гребля* – зросійщення, в українській мові це слово має інше значення (Кругом греблі шумлять верби...)

Повні основи можуть поєднуватися за допомогою сполучних голосних: *світогляд, зорепад, боєдатність*. Якщо складаються скорочені основи, то утворюються складноскорочені слова – абрєвіатури різних типів: *зарплатня, загс, райвно*.

Спосіб основоскладання особливо характерний для підрадянських часів, коли таким чином було утворено і багато спортових термінів: (*фізрук, фіззарядка, спортплощадка*)¹, *турбаза, велотрек, ЛДФК, НОК, УСА, ДЮСШ, ДЮСШОР, НХЛ, (ФІФА, УЕФА, УІФІ)*² тощо.

До неморфологічних способів творення належать:

1. Спосіб складання основ – утворення нового слова через злиття цілої словосполуки: *сьогодні* (цього дня), *нісенітниця* (ні се, ні те), *добраніч* (добра ніч), *спасибі* (спасибіг), *казна* (кат зна), *катма* (кат має), *дідух* (дідів дух). Так утворювалися українські прізвища в козацькі часи: *Нетудихата, Шовкошитний, Кривоніс, Чорновус, Чорновіл, Куйбіда, Тягнибок*.

2. Утворення нового слова через набуття ним нового значення: *супутник* (людина) і *супутник* (літальний апарат), *корінь* (у рослини) і *корінь* (у математиці і мовознавстві). Цей спосіб використав І.Боберський та інші сподвижники розвитку спортового термінотворення на національній основі. Деякі з цих термінів вживаються і зараз: *лава, кінь, драбина, щаблі, булави, стис, міст, кошик, ворота, поле, ратище*.

3. Утворення нового слова способом переходу однієї частини мови в іншу: *молодий, наречений, вчений*. Утворені таким чином і терміни *бігом, галопом, ходом*³, *кутовий, центровий, напрямний*.

В українській мові творення таких слів дещо обмежене. Порівн.: рос. *Кругом! заведующий, военный, рядовой, нападающий, командующий*; укр. *Обернись! Завідувач, військовик, рядовик, нападник, командувач*.

¹ Зросійщення.

² Утворені від англійських слів.

³ Означає темп руху (Порів. *Ходом руш! Бігом руш!*)

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ.

1. Зі словника спортових термінів виписати терміни обраного виду спорту і визначити способи, якими вони утворені.

ВІЙСЬКОВО-ПОХІДНА ТЕРМІНОЛОГІЯ. КОМАНДНІ СЛОВА

Діяльність “Сокола” в Галичині вміло поєднувалася з ідеєю української державності. Тому не випадково у скрутні хвилини воєнних подій національні інтереси захищала молодь, яка пройшла вишкіл у сокільських та інших тіловиховних інституціях.

Однією з особливостей сокільського руху було військове спрямування (“Сьогоднішній руховик завтра має стати оборонцем Батьківщини”). Вироблялася військова лексика, зокрема й командні слова, що використовуються і в спорті.

У часописах “Спорт”, “Спортові Вісти”, “Готові” (видавалися протягом 1925–1937 рр.) закріплювалися вироблені спортовим та військовим життям командні слова: *Збірка! Позір! Шикуйсь! Праворуч! Ліворуч! Ходом (бігом) Руш! Зійдись! Встань! Вставай! Сполох! Обернись!*

У підрадянські часи українська спортова і військова лексика зазнала зросійщення, інтернаціоналізації, посиленого утворення складних слів. Періодичні війни (громадянська, фінська, японська, друга світова, афганська), мілітаризація суспільства сприяли проникненню військової суржикової лексики: *зарядка, розминка, ствол, патрони, патронаж, койка, кружка, рюкзак, палатка, плащ–палатка, чемодан, срочна служба, лівша, розводящий, направляющий, становись! стройся! стать в строй! стройова підготовка, шеренга, колона* тощо.

Поступово українські терміни входять у життя українського війська, спорту: *ранкова гімнастика (руханка), прорух, цівка, набої, набійниця, наплечник, намет, плащ–намет (плащ–накидка), строкова служба, шульга, розвідний, напрямний* тощо.

Подаємо перелік деяких термінів, вживаних в армії і спорті, які зазнали змін відповідно до структури української мови.

Запам'ятайте правильне їх вживання:

НЕПРАВИЛЬНО

Стройова підготовка
Шеренга
Колона
Підйом!
Встати! Сісти!
Становись!
Стройся!
В одну шеренгу стройся!
Строїмось в двухшереножний!
Рівняйсь, смірно, рівняння на середину!
Розрахуйсь!
В колону по три ставай!
Півоборота на ліво!
Равненіє на право!
Стройовим шагом – марш!
В колону по два шагом марш!
Бігом марш!
Вільно!
Праве плече вперед, шагом марш!
Йти в ногу!
Йти не в ногу!
Короче крок!
Ширше шаг!
Зміни ногу!
Кругом!
Смірно, рівняння на прапор!
Докладую!
Для зустрічі справа – на караул!
Для зустрічі з фронту – на караул!
Здоров'я бажаю!
Єсть!
Тривога!
На ходу зробили перестроєння
Осмотр закінчився
Киевляни виграли
Виграли чотири етапи
Розкинули палатки
Загальнорозвиваючі вправи (ЗРВ)
Спортсмен заняв 1 місце

ПРАВИЛЬНО

Муштровий вишкіл
Лава
Ряд
Вставай!
Встань! Сядь!
Збірка!
Шикуйсь!
У лаву шикуйсь!
У дволаву шикуйсь!
Рівняйсь, струнко, до середини глянь!
Відлічи!
Триряд!
Ліво– скіс!
Вправо – глянь!
Рівним кроком руш!
У дворяді ходом руш!
Бігом руш!
Спочинь!
Правим заходь, ходом руш!
Рівний крок!
Довільний крок!
Коротший крок!
Довший крок!
Зміни крок!
Обернись!
Струнко, на прапор глянь!
Доповідаю!
Зустріч справа! Зброєю честь!
Зустріч з чола! Зброєю честь!
Зичу здоров'я!
Так!
Сполох!
У русі перешикувались
Огляд закінчився
Кияни виграли
Виграли чотири етапи
Розкинули (розіпняли) намети
Вправи для загального розвитку (ВЗР)
Спортсмен посів 1 місце

2. Виправте мовностилістичні огріхи і поясніть їх:

Шеренга, колона.
В одну шеренгу стройся!
В колону по три ставай!
Строїмось в двухшереножний!
Приймемо міри по покращенню боеготовності.
Патрони, патронаж, ствол, рюкзак, палатка, лівша.
Мене призвали на срочну службу.
По вашому приказу прибув.
Повернувся з короткочасного відпочинку.
Ісполнітельна команда.
Верный спосіб, верный проиграш.

3. Перекласти українською мовою спортові терміни:

бег семенящий, бесшажный, вращение, выгибание спины, движения круговые, исходное положение, кувырок. К центру шагом марш! лестница гимнастическая, передвижение, По порядку рассчитайся! скользящий шаг, Смирно! Стройся! Построение. На первый, второй рассчитайся! строевая подготовка, В одну шеренгу по три становись! шестовик, зарядка, разминка, предъяви справку тренеру.

4. Виправити мовностилістичні помилки:

лівша, рюкзак, палатка, плащ–палатка, кружка, койка, чемайдан, патрони, патронташ, розводящий, рядовой, командующий, Підйом! Розрахуйсь! Рівняйсь! Смирно!

5. Виправити мовностилістичні помилки:

Здравія бажаю!
Заряжай!
Штик відкинути!
В торжествах бере участь горніст.
Стати на караул!
Приймемо міри по покращенню боеготовності.
Завтра приступимо до учень.
Ісполнітельна команда.
Командира дивізії було зміщено з посади.
Усе це трапилось із–за недостатків по підготовці.
Вертольот без опознавальних знаків.
Мене призвали на срочну службу.
У штабі я отримав предписання.
Ввели в заблудження противника.

6. Виправте мовностилістичні огріхи і поясніть їх:

Завтра приступимо до треніровок.
Пред’яви довідку тренеру.
Він не з’явився на переключку.
Подана команда “Підйом”!

Ствольна коробка.
Це озброєння дальнобійне.
Де зберігаються патрони?
Усе це трапилося із-за недостатків по підготовці.
В нашій команді все в порядку.
Команда була на добром рахунку.
Становись! В одну шеренгу стройся!
Рівняйся! Смирно! Рівняння на середину!
В колону по два шагом марш!
Йти в ногу!
Йти не в ногу!
Зімкнись!
Смирно! Рівняння на прапор!
Докладую!
Харків'яни виграли чотири етапи.
Біг на коньках, академічна гребля.
Розклали палатки.
На ходу зробили перестроєння.

7. Виправте мовностилістичні огріхи і поясніть їх:

Становись! Стройся!
В колону по одному (по два, по три, по чотири, по п'ять, по шість) стройся!
Півоборота на ліво!
Стройовим шагом – марш!
Бігом марш!
Праве плече вперед, шагом марш!
Встати! Єсть! Тривога!
Короче крок! Ширше шаг! Змінити ногу!
Кругом!

ЧУЖОМОВНІ СЛОВА

Слова, що прийшли з інших мов, можна поділити на дві групи: слова **засвоєні** і слова **чужі**. **Засвоєні** слова – це ті, що прийшли в мову давно, змінилися відповідно до її духу, набули в ній громадянства (напр.: *шиба, дах, оковита*). **Чужі** слова – ті, які, увійшовши в мову недавно, не заховали свої чужомовні прикмети і не змінилися під впливом мови, в яку увійшли (*бартер, комп'ютер, маркетинг*).

Часто слова, що прийшли з інших мов, втрачають емоційне забарвлення, набувають узагальненого значення (*академія* – із гр. назва садів біля Афін, *симпозіум* – із гр. застілля).

Чужомовні слова повинні вживатися лише в разі необхідності, коли їх не можна поки що замінити українськими словами з тим самим значенням. Українська мова постійно виробляє національні відповідники до запозичених слів (*процент – відсоток, юрист – правник, фонтан – водограй, фотографія – світлина, слайд – прозівка* тощо). Такі відповідники часто виникають у різних терміносистемах: у медицині (*ларингіт – запалення гортані, нефрит – запалення нирок*), біології (*календула – нагідки*), мовознавстві (*фонема – звук, лінгвіст – мовознавець*,) та ін.

У Європі на межі 19 і 20 століть розвинувся рух за чистоту національних мов, так званий **пуризм**. Відтоді у західнослов'янських мовах залишились свої слова замість багатьох чужомовних (*автомобіль, авторучка, вентилятор – польські *samochód, samopis, dmuchacz, teatr* – чеське *divadlo* та ін.). У час національного відродження кожна нація намагалася очистити свою мову від чужомовних слів.*

Цікаво порівняти назви спортових термінів у деяких слов'янських мовах.

Інтернаціональні	українські	чеські	сербохорватські
футбол	копанка (копаний м'яч)	kopana	ногомет
волейбол	відбиванка	odbijena	одбојка
баскетбол	кошівка	kosiková	кошарка
гандбол	пориванка (киданка)	házená	рукомет

УСНЕ ДІЛОВЕ МОВЛЕННЯ

ЯК ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯТИ УКРАЇНСЬКІ ЗВУКИ

Головними компонентами мови є фонетика, лексика, граматики.

ФОНЕТИКА – це звуки мови та елементи, що їх супроводжують: наголос, інтонація. Звукову систему мови людина повинна засвоїти на сто відсотків. Засвоєння це починається в

ранньому віці: мелодика мовлення та деякі інші інтонаційні елементи людина засвоює ще в стані ембріона. В основному, звукотворення формується до двох років. Тому навіть перший крик немовляти має мовний характер. Дотримання норм наголосу, властивих національній мові фразових інтонацій, а також літературна вимова звуків –сприяють високій культурі усного мовлення.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ВИМОВА – це, поряд з інтонацією та наголосом, характеристика основних звуків мови, їх якість, їх зміни в певних фонетичних умовах.

Вокалізм¹

1. Усі голосні звуки української мови під наголосом вимовляють чітко: [*вечір*], [*голос*], [*тихо*].

2. І наголошені, і ненаголошені звуки [*a*, *o*, *y*, *i*] вимовляються виразно. “Акання” виступає під впливом російської мови, але так вимовляти [*дав парадy*, *галава*] – це грубо порушувати правила вимови.

3. Ненаголошене [*e*] наближається певною мірою до [*u*]; ненаголошений голосний [*u*] має вимову, близьку до [*e*]. Ненаголошені [*e*, *u*] у вимові часто зовсім не розрізняються: [*се^u ло*, *веле^u те^u н^u*, *ви^e давец^u*, *вели^e ч*, *ри^e клама*].

4. У багатьох словах маємо чергування [*o*], [*e*] з [*i*]: *коні-кiнь*, *воли-вiл*, *Львiв-Львова*, *Харкiв-Харкова*, *Киiв-Києва*, *Федорiв-Федорова*, *Стецiв-Стецева*, *Чорновiл-Чорновола*, *Броди-Брiдицина*. Поширені в ужитку форми Стеціва, Харківа, Гнатіва, Антіна – неграмотні, неправильні. Це грубе порушення природного закону української мови. Чергування [*o*],[*e*] з [*i*] – найхарактерніша риса української мови, що вирізняє її серед інших слов'янських мов.

У староукраїнських текстах ніколи не звучала літера Ї (ять) як [*e*] (“веки веков”), а тільки як [*i*] (“на віки”). Буква *И* частіше звучала в українській мові як [*u*]: “*помилуй*”, а не “*помі-*

¹ Вокалізм – (від лат. *vokalis* – голосний) – система голосних звуків певної мови.

луй”. Український [e] ніколи не служив для пом’якшення попереднього приголосного: “*день*”, “*земля*”, а не “*дєнь*”, “*зємля*”. Треба читати: “*Повість временних літ*”, “*Слово о полку Ігоревім*”, “*Ярославна рано плачет в Путивлі, на забралі*”.

Як правильно вимовляти приголосні

1. Сполучення *ДЖ*, *ДЗ* вимовляється як [дж], [дз], крім у словах, префікс яких закінчується на *д*, а корінь починається на *ж*, *з* (відженіть, віджити, підземний, Підзамче).

Вимова інших звуків на місці українських злитих [дж, дз] – грубе порушення норм української літературної вимови, що призводить до розхитування її звукової системи, яка складалася століттями. Отже, не: [сижу, вожу, звонити], а [сиджу, воджу, дзвонити, кукурудза].

Звук [дж] в українській мові вживається: під час відмінювання слів (*ходить–ходжу, сидіти–сиджу, водити–воджу*); під час утворення нових слів (*садити–саджати, народити–народження*); як природний звук, витворений відповідно до законів української мови (*бджола, джура, джміль, джерело, Джунь, Джеря*); у словах чужомовного походження (*Джохар, Джахаров, джемпер, джаз, джокер, джунглі, джейран*).

Дзвінкий [дз] природний для української мови. Він є у багатьох словах: *дзвонити, дзвоник, дзуськи, дзвінкий, кукурудза, гудзик, дзюрчати, дзенькіт, дзеркало, гедзь, дзига*. Для позначення звуків [дж, дз] вживають дві букви, які передають один звук, тому не можна розривати букви під час написання чи вимовляти їх роздільно.

2. Літерою *Г* в українській мові позначають дзвінкий гортанний приголосний (*гаразд, говорити, губи, Гельсинкі, гокей*). Літера *Г* – дзвінкий задньоязичний приголосний (*гава, гелготати, Генік, гедзь, гегнути*).

Буква *Г* здавна була в українському алфавіті, зафіксована в граматиці Мелетія Смотрицького (1619 р.). Її вживання закріпле-

не також у радянських правописах 1924, 1928 рр., але 1933 року український правопис оголосили націоналістичним, а букву Г ліквідовано і заборонено вживати. Потроху зникав і звук [Г].

Часто звук [г] служить для розрізнення однозвучних слів. *Галя пішла на гулі і набила на лобі гулю; стрічка лежить на танку – кинув стрічку на Ганку; грати на вікнах – грати на піаніно; гніт у лампі – гніт народу.* Треба говорити: *гудзик відірвався, гедзь укусив, гедзатися, зчинили гвалт, гольф, авангард, Гонта, Гудзій, Гайдар, Галан, Гула.* Діалектні слова: *трис, тралі, варга, джиган, легінь, газда.* Чужомовні слова відтворюються з максимальним збереженням мови оригіналу: *Гетель, Гете, Гюго, Гданськ, Гібралтар.*

[г] чергується з [дз]: *Гаджега – Гаджедзі, Салига– Салидзі, Дайнега – Дайнедзі.*

3. Справжнім феноменом української мови є **збереження дзвінкості приголосних** на кінці слова, а також у середині слова перед глухими приголосними. Таке явище не спостерігається в інших слов'янських мовах. Воно становить важливу норму української літературної вимови.

Дзвінки мають таку силу, що перед ними часто “одзвінчуються” глухі: *просьба, боротьба, вокзал, [проз'ба, бород'ба, вотзал].*

Дзвінки в кінці слова і складу треба вимовляти, як написано:

<i>ніж</i> (а не ніш)	<i>мороз</i>
<i>голод</i>	<i>сад</i>
<i>хліб</i>	<i>мед</i>
<i>кладка</i>	<i>книжка</i>
<i>голубка</i>	<i>казка</i>
<i>тяжка</i>	<i>обов'язковий</i>

4. Літера *В* позначає *V* (віл), *W* (вуйко), *Ў* (воўк) зовсім різні звуки. Наприклад, у слові *вовк* перша літера *В* позначає губний звук, такий, як у слові *вода*, а другий – це короткий, не складовий [ў]. Вимовляти треба не так, як пишеться, а [воўк]. У такому значенні літера *В* виступає у багатьох словах, де у ви-

мові чуємо двозвук *ї* (*співаї*), *еї* (*пеїний*), *иї* (*робиї, ходиї*), *ії* (*сидії*), *ої* (*пішої, любої*), *уї* (*забуї*).

Ці двозвуки можуть бути й на межі слів: *була в нього* – аї, *сиділи в хаті* – ії, *піду в театр* – уї тощо.

Грубим порушенням є вимовляти в таких словах букву *В* з наближенням до [ф] (*любоф, буф, сказаф*).

5. Приголосний [р] вимовляється послідовно твердо в кінці слів і складів: *косар, гіркий, цар, кобзар, воротар, секретар, Ігор*.

У середині складів після [р] перед *Я, Ю, Є* пишемо апостроф і вимовляємо [р'], [й]. В інших словах, без апострофа, вимовляємо [р'] (м'який) і після нього – [а]: *буря, зоря, кучерявий, ряд, рядно, рясний*.

6. Українські шиплячі приголосні вимовляються завжди твердо, крім перед [і] (*мечі, ножі, ноші*) та коли маємо подовження (*обличчя, клоччя, піддашшя, збіжжя*), тоді вони частково пом'якшуються.

Вимова м'яких шиплячих (під впливом російської) є грубим порушенням норми. Треба вимовляти: [*шчаст'а, чоботи, чом-чом, черешня*].

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ДІЛОВОЇ ЛЮДИНИ

Знання національного мовленнєвого етикету, вміння користуватися ним у комунікативних актах є ознакою і мовної, і загальної культури.

Вироблені в суспільстві норми і форми поведінки об'єднуються в цілісну систему, яку називають етикетом. Норми становлять категорію історичну, отже, змінну.

Феномен людського спілкування – явище складне, синкретичне. У ньому міцно переплетені соціальні, психологічні та мовні чинники.

За умовами і змістом мовної ситуації розрізняють 15 різновидів мовленнєвого етикету:

- 1) звертання, привернення уваги
- 2) вітання
- 3) знайомство
- 4) запрошення
- 5) прохання, порада, пропозиція
- 6) погодження, згода, відмова у відповідь на прохання і запрошення
- 7) згода і незгода
- 8) вибачення
- 9) скарга
- 10) втішання
- 11) комплімент
- 12) несхвалення, докір
- 13) поздоровлення, побажання
- 14) вдячність
- 15) прощання

Відбір засобів для кожного різновиду мовного етикету диктується умовами спілкування, а також особистими якостями комунікантів.

Етикетні вислови – це лексично обмежене коло слів, (мовні кліше, стандарти). Порушення мовного етикету можуть пояснюватися двома причинами:

- 1) незнанням або недостатнім знанням етикетних норм;
- 2) небажанням дотримувати їх.

Існує поняття надмірності в мовному етикеті, що полягає в нагромадженні однозначних висловів, у їх надмірному вживанні.

Відбором етикетних мовних формул на кожному етапі створюється та чи інша тональність спілкування, тобто така соціальна якість ситуації спілкування, яку можна визначити як ступінь дотримання етичних норм, взаємодії комунікантів, як показник культури, інтелігентності співрозмовників.

У європейському культурному ареалі виділяють п'ять тональностей спілкування: висока, нейтральна, звичайна, фамільярна, вульгарна.

Високою тональністю спілкування характеризується сфера суто формальних суспільних структур (урочисті заходи, дипломатичні прийняття, брифінги і т.ін.).

Нейтральна тональність функціонує у сфері офіційних установ.

Фамільярна тональність забезпечує спілкування на побутовому рівні.

Вульгарна тональність спостерігається у соціально неконтрольованих ситуаціях.

Звертання, вітання, вибачення, подяка, прохання, прощання – це функціональні формули категорії ввічливості.

Звертання і вітання – це ті елементи мовленнєвого етикету, які передусім сигналізують про соціальні стосунки, що встановлюються в рамках комунікативного акту. Головним чинником, який впливає на вибір того чи іншого звертання, вітання, є соціальний статус комунікантів, ситуація спілкування. З метою розширення арсеналу звертань використовуємо ряд заміників. Уникаючи прямих звертань до незнайомих осіб, вдаємося до таких: *Дозвольте звернутися... Вибачте (пробачте), чи можна вас запитати, просити... Чи не скажете...*

Особливо продуктивною є морфема *добр* – у формулах вітань, які використовуються часто замість формул-звертань, компенсуючи бідний набір останніх:

Доброго ранку, Добрий день, Добрий вечір.

У відповідь на привітання існує формула *Доброго здоров'я! Доброго ранку! Добрий день! Добрий вечір.*

З-поміж названих формул-вітань лише формула “Добрий день” може вживатися в усіх трьох тональностях – високій, нейтральній і фамільярній, в останніх двох – і *Добридень*. Інші формули-вітання: *Доброго ранку, Добривечір* і подібні в офіційних сферах не використовуються!

Щодо форми *Доброго дня*, то її сприймаємо як ненормативну.

ФОРМУЛИ ЗВЕРТАННЯ

Фамільярна тональність	Висока тональність	Нейтральна тональність
Люди добрі!	Дорогі друзі!	Громадянинне.
Товариство!	Дорогий друже!	Громадянку.
Дядю (тітонько)!	Пані і панове!	Громадяни.
Юначе (молодче)!	Пане генерале!	Добродію.
Діти!	Вельмишановний!	Добродійко (пані).
Хлопці і дівчата!	Високоповажний!	Товариші.
Господарю (господине)!	Ваша світлість (до князів з різного ро-доводу)	Товаришу капітане.
	Вельможний	Шановна громадо.
	(до представників аристократії)	Юначе (молодче).
		Діти.
		Хлопці і дівчата.

ФОРМУЛИ ВІТАННЯ

Висока тональність	Нейтральна тональність	Фамільярна тональність
Добрий день!	Доброго ранку.	Доброго ранку!
Дозвольте вас привітати...!	Добрий день.	Добрий день!
Від імені...!	Добрий вечір.	День добрий!
Дозвольте привітати!		Добридень!
		Добрий вечір!
		Вечір добрий!
		Добридень!
		Привіт, салют!
		Вітаннячко!
		Мос вам шануваннячко!
		Шануваннячко!

Підтримуючи контакт в комунікативному акті, часто вживають етикетні формули вибачення, подяки, прохання.

ФОРМУЛИ ВИБАЧЕННЯ

Висока тональність	Нейтральна тональність	Фамільярна тональність
Прошу вибачити ! (вибачення) за ...	Вибачте.	Вибачте мені!
	Пробачте.	Пробачте мені! Даруйте!
	Даруйте.	Перепрошую!
	Перепрошую.	Вибачай!
	Прошу вибачити.	Винен!
		Більше не буду!

ФОРМУЛИ ПОДЯКИ

Висока тональність

Висловлюю
вдячність!
Дозвольте висловити!
Ми дуже вдячні!
Складаю подяку!
Глибоко вдячний!
Вельми вдячний!

Нейтральна тональність

Спасибі.
Дякую.
Щиро вдячний.
Дуже вдячний. Велика
подяка.
Щира вдячність.
Вдячний/а/.

Фамільярна тональність

Спасибі, дякую!
Щиро вдячний, щира вдячність! Дякую, дякую широко!
Вік не забуду!
Велике спасибі!
Красно дякую, гарно!
Дякую, вельми дякую!

ФОРМУЛИ ПРОХАННЯ

Висока тональність

Прошу (просимо)!
Дозвольте!
Будьте ласкаві!
Будь ласка !

Нейтральна тональність

Будь ласка.
Будьте ласкаві.
Будьте такі ласкаві.
Можна вас попросити.

Фамільярна тональність

Будь ласка!
Будь ласкава!
Прошу уклінно!
Дуже прошу, якщо твоя ласка, благаю! Не відмовте, молю!

ЗГОДА, ПІДТВЕРДЖЕННЯ

Висока тональність

Так, саме так.
Обов'язково.
Безперечно.
Будь ласка.
З приємністю.
Гаразд (добре).
З приємністю (із задоволенням).
Ще б пак.

Нейтральна тональність

Я не заперечую.
Домовилися.
Ви маєте рацію.
Це справді так.
Обов'язково, безперечно.
Безсумнівно, ми в цьому впевнені.
Будь ласка (прошу).

Фамільярна тональність

Авжеж, можна.
Чудово.
Напевно;
Безсумнівно.

ЗАПЕРЕЧЕННЯ, ВІДМОВА

Висока тональність	Нейтральна тональність	Фамільярна тональність
Нас це не влаштовує. Шкодуємо, але ми мусимо (повинні) відмовитися.	Ні, ні, це не так. Я не згодний. Не можна, не можемо. Цього бути не може. Це неможливо. Ви не маєте рації. Ви помиляєтеся. Не треба.	Не можу; не хочу. Ні в якому разі; це виключено. Не треба. На жаль, не зможу. Нізащо; про це не може бути й мови; нічого подібного. Це даремна трата часу. Не варто про це нагадувати.

ФОРМУЛИ ПРОЩАННЯ

Висока тональність	Нейтральна тональність	Фамільярна тональність
До побачення. Прощайте.	До побачення, на все добре. До нових зустрічей. Добраніч.	До побачення, будьте здорові. До зустрічі. Завтра. До ранку. Щасливо; будь; бувай; ходи здоровий. Всього найкращого. Всього. На все. Привіт сім'ї. Прощай, па. Лишайтеся здорові. Дозвольте відкланятися. Кланяюсь.

Висока і нейтральна тональність є відкритими для варіантності, вони лімітуються високою нейтральністю.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

По-українському не “безвихідне становище”, “нема виходу з цього становища”, а *безпорадне становище (стан), нема ради в цьому становищі, дав собі раду в скрутному становищі, зарадив собі в скруті*.

2. Із поданих відповідників доберіть етикетні формули вдячності нейтральної тональності:

Дякую, щиро дякую, спасибі, велике спасибі, гарно дякую, красно дякую, вельми дякую, дуже дякую.

3. Усно змодельуйте мовну ситуацію, в якій можуть бути використані такі етикетні формули:

Скажіть, будь ласка... Будьте ласкаві пояснити... Дозвольте запитати... Поясність, будь ласка... Допоможіть, будь ласка...

4. Утворіть варіанти звертань із зазначенням рівнів тональностей:

Громадянин, добродій, вельмишановний, високоповажний, високодостойний, пане...

Ігор... Іванович..., Марі... Василів..., Олег... Петрович..., Любов... Іванівн..., Павл... Григорович..., Наді... Якимівн..., Сергі... Володимирович..., Март... Ярославівн..., Тарас... Сильвестрович...

5. Скільки тональностей спілкування існує в європейському культурному ареалі? Чим характеризується кожна з них?

6. Вкажіть серед поданих нижче формули вітання нейтральної тональності:

Доброго ранку, добрий день, добрий вечір, вечір добрий, добридень, добридень, привіт, салют, здрастуй, здоров, вітаю, скільки літ.

7. Визначте мовні формули подяки високої тональності:

Красно дякую, велике спасибі, дякую щиро, висловлюю вдячність, вельми вдячний, дозвольте висловити вдячність, ми дуже вдячні, глибоко вдячний, складаю подяку.

8. Про що свідчить фамільярна тональність? Вкажіть серед поданих нижче зразків формули прохання, властиві фамільярній тональності:

Будьте такі ласкаві, можна вас попросити, будь ласка, дуже прошу, якщо твоя ласка, не відмовте мені, прошу уклінно.

9. Розвиньте таке теоретичне твердження:

а) "Мовленнєвий етикет є не тільки показником зовнішньої культури, він має вплив на формування особистості..."

б) "Існують різні рівні тональності, але є ще формули, властиві певним соціальним верствам..."

в) "Важливо утверджувати високу моральність під час ведення дискусії, яка має виключати дискредитацію і приниження будь-якої сторони"

г) "Є 50 способів сказати "Так" і 500 способів сказати "Ні" і є тільки один спосіб написати це" (Б. Шоу).

10. Вкажіть тональність і зазначте мовні формули, що виходять за межі мовленнєвого етикету:

ВІТАННЯ – "дозвольте вас привітати", "від імені... дозвольте вас привітати", "привіт", "здоров", "здрастуй", "привет".

ПРОХАННЯ – покличте, закличте мені..., прошу викликати начальника, мені потрібний головний інженер..., в директора хтось є? зв'яжіть мене з головним...

ПРОЩАННЯ – чао, адью, пока, бувай, тримайся, кланяюсь, дозвольте відклянятися, привіт усім, будь, щасливо, на все добре, до нових зустрічей.

ВИДИ УСНОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Усне ділове спілкування, залежно від місця і завдань спілкування, поділяють на публічне й приватне.

Кожен публічний виступ переслідує певну мету – це або інформація, або переконання, або створення певного настрою у слухачів.

Інформативними бувають найчастіше звіти, доповіді, лекції. Будуються вони звичайно за такою схемою, яка існує ще з часів стародавнього Риму: “ що; навіщо, з якою метою; як, яким чином”. У вступі викладається проблема, окремі її складники; виклад будується від простого до складного. Закінчення містить як теоретичні висновки, так і практичні пропозиції.

Переконання – як мета виступу – є і в інформаційних звітах, і в доповідях, лекціях. Але, як основна мета, переконання виступає під час обговорення певної теоретичної чи практичної проблеми. Промовець ставить перед собою завдання переконати аудиторію, звертаючись і до розуму, і до почуттів слухачів. Успіх його залежить від добору аргументів і вміння розташувати їх у порядку наростання переконливості. У кінці промовець, як правило, ще раз наголошує на головних аспектах теми й закликає до певних дій чи до прийняття певних ухвал.

Якщо є потреба створити певний настрій (на свята, ювілеях, річницях тощо), то найважливіше тут – уміння знайти в темі і нове, і незвичне, і, часом – щось веселе, дотепне. Підтекст такої промови має бути шанобливим, доброзичливим, щирим, в оригінальній, нетрадиційній формі.

Є різні ситуації, у яких відбувається усне ділове спілкування (спілкування в колективі, ділові наради, приймання відвідувачів, телефонні розмови, розгляд скарг).

Найважливіші складники поняття п р и в а т н е д і л о в е с п і л к у в а н н я такі:

1. Момент встановлення зв'язку – розпочинаючи розмову, треба назвати своє прізвище, ім'я, а також сказати, від чийого імені ви говорите.

2. Виклад справи треба будувати чітко, коротко, лаконічно, без зайвих подробиць. Короткі фрази легше сприймаються на слух, крім того, надто довга службова розмова – це прояв безцеремонності та неповаги до людини.

3. Ініціатива закінчення розмови належить звичайно тому, хто її розпочав, але якщо співбесідник значно старший за віком (чи службовим становищем), треба дати можливість закінчити розмову йому.

Специфічний вид усного мовлення – телефонна розмова, бо при ній виключається можливість передачі інформації через міміку, жести, вираз очей, обличчя тощо.

Телефонне спілкування утруднюють і такі фактори:

- погана чутність,
- навколишній шум,
- вади мови співбесідника, зокрема “проковтування” складів і слів призводять до появи надлишкової інформації (перепитування, повторення),
- невміння співрозмовника висловлюватися коротко, простими реченнями,
- надто сильний голос (телефоном треба розмовляти середнім за силою голосом).

Примітка. Якщо викликаний до телефону службовець – жінка, то співрозмовник повинен зачекати, щоб розмову закінчила вона. Не треба зловживати висловом “Вас турбує такий-то”: службова особа зобов’язана звертатися до інших службових осіб із різних питань і відповідати на їхні запити. Тому цю формулу доречно застосовувати лише тоді, коли йдеться справді про турботу (особиста послуга, приватна справа, довідка та ін.). Непристойно телефонувати увечері до когось додому.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Підготувати і провести ділову гру “Приймання відвідувачів”.

Підготувати і провести ділову гру “Розгляд скарг у конфліктній комісії”.

Спроекувати ситуацію, добрати мовні засоби ділової гри “Знайомство в товаристві”.

Придумати і відтворити ділові телефонні розмови: з податковим агентом, із тренером, із завідувачем кафедри, з ректором, із спонсором.

Продумати ситуації і провести гру “Ділова нарада”.

Підготувати звіти про участь у змаганнях, конференціях, презентаціях, фуршетах, про результати ділових поїздок та ін.

Дайте розгорнуті відповіді на такі запитання:

Чи має значення вибір місця і часу на хід розмови, її наслідки?

Чи треба пристосовувати свою манеру й поведінку до обставин?

Який тон для розмови потрібно вибрати?

Що треба більше – говорити чи слухати? Що обеззброює співрозмовника?

Як треба вимовляти ВИ, а як Я?

Як зупинити надто балакучого співрозмовника?

Як треба спілкуватися з людьми, які працюють на відповідальних посадах і мають великий дефіцит часу?

Як потрібно знайомити співрозмовника зі слухачами?

УКРАЇНСЬКІ ІМЕНА І ЇХ ФОРМИ

У педагогічній практиці, як і в побуті, часто вживаються зменшені і пестливі імена. Особливі проблеми виникають коли утворювати зменшені і пестливі чоловічі імена. Такі імена мають одну спільну ознаку: закінчуються на *-о* або приголосний. Наприклад: *Левко, Левчик, Івась, Іванко, Михась, Михасик, Михасько, Федь, Федько, Андрійко, Андрійчик, Юрчик, Юрко, Лесь, Лесик ...*

Закінчення *-а* мають тільки деякі чоловічі імена: *Микита, Микола, Сава, Хома, Ілля*. (На відміну від російської мови, де всі зменшені і пестливі імена обов’язково мають закінчення *-а*).

Не забуваймо, що звертаючись до когось, треба вживати кличний відмінок, що посилює стилістичні функції звертань, надає їм української національної специфіки і колоритності: *Лесику, Михасику, Іванку, Юрчику, Юрку...*

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Запишіть правильно українською мовою у називному та кличному відмінках такі російські імена: Ваня, Юра, Льоха, Андрюша, Саша, Саня, Діма, Маша, Катюша, Ксюша, Даша, Ігорьок.

2. Виправте мовностилістичні огріхи і поясніть:

Петенка, котік, йди сюди! Мішечка, не трож нічого! Любаша, Олежка, тихо будьте! Андрюша, Ігорьок, Стьопа, пішли! Юра, де ти був? Анічка, Надічка, візьміть вилки! Іришка – грязнуха. Галочка, када ти поділася? Мішка, не бійся!

3. Виправте мовностилістичні огріхи і поясніть:

Ох ти, мій котік! Заїнька, зараз я прийду. Ох ти ж, моя куколка! Моя лапочка, не плач. Поглянь в зеркало, красавіца! Бабушка, де ти? Дедушка, біжи за мною! Я тебе умоляю, татуля! Мамочка, йди сюди! Яка ти сладкоїжка, Оля. Вася, на свята підемо до крьосної. Ваня, ти розбалована дитина.

Брат поступив у залізнодорожний технікум.

Напиши заяву директору Івану Петровичу Коваленко.

Чи маєте пропуск до учбового корпусу?

4. Виправити мовностилістичні помилки:

Трамвай перегружений
Трамвай зупинився, так як нема току
Остановка коло переїзда
Осторожно, закриваю двері
Білет стоїть п'ятьдесять копійок
Притормозіть, будь ласка!
За вимогою пасажирів
Туди можете доїхати любим трамваем
До якої години працює общественний транспорт?

Престарілі їздять безплатно
Пенсіонери мають льготи
Вибачаюсь, яка слідуюча зупинка?
Чи нема у Вас лишнього білета?
Будьте добрі, подвиньтесь
У мене служебний
Як саме краще дістатися до аеропорта?
Каса працює круглодобово

5. Виправте мовностилістичні огріхи:

Ми отримали квартиру в новому жилному масиві.

Прихожа в нас велика, а столова направо.

Я зробила уборку, купила утюг, стіраю і глажу більо по вечорам на кухні.

Поли і потолки ще не покрашені.

Треба купити гарні стаканчики, стопочки, блюдечка.

Закрий форточку, бо сквозняк і може розбити оконне стекло.

Погаси на чердаку свет.

Видно, що зажиточний господар.

Загранична мебель.

Мягкі крісла.

Роздівайтесь і проходите.

6. Прочитайте поданий словничок, випишіть терміни обраного виду спорту і запам'ятайте їх.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИЧОК СПОРТСМЕНА

ГІМНАСТИКА

гімнастическая скамейка – гімнастична лавка
движение туловища – рухи тулуба
сгибание и разгибание рук – згинання та розгинання рук
упражнения для развития гибкости – вправи для розвитку гнучкості
вольные упражнения – вільні вправи
упор лежа на согнутых руках – упор лежачи на зігнутих руках
прыжок прогнувшись – стрибок прогнувшись
бросок мяча двумя руками – кидок м'яча двома руками
вращение обруча – обертання обруча
восьмерка лентой – вісімка стрічкою

СПОРТИВНІ ІГРИ

атака второго намерения – атака другого наміру
блуждающий форвард – вільний форвард
боковой бросок – бокової, бічний кидок
бросок в корзину одной – кидок у кошик однією
внезапно – раптом, раптово, несподівано
выжидательный – вичікувальний
граница – межа
добавочное время – додатковий час
запасной игрок – запасний гравець
вне игры – поза грою
исход матча – результат матчу
квалификационный зачет – кваліфікаційний залік
косой – косий, скісний, навскісний
минутный перерыв – хвилинна перерва
настойчивость – наполегливість
неспортивный поступок – неспортивний вчинок
отменить решение судьи – скасувати присуд
переходящий приз – перехідний приз
персональное замечание – персональне зауваження
позиционный перевес – позиційна перевага
положение о соревнованиях – положення про змагання

регистрация участников – реєстрація учасників
соотношение сил – співвідношення сил
счет в пользу гостей – рахунок на користь гостей
угловой удар – кутовий удар
удалить с поля игрока – вивести, вилучати гравця з поля
условия соревнований – умови змагань

ФУТБОЛ

атака неожиданная – атака несподівана
взаимодействие игроков – взаємодія гравців
возобновить игру – відновити гру
гол ответный – гол у відповідь
завоевать кубок по футболу – завоювати кубок із футболу
наказание игрока – покарання гравця
начало игры – початок гри
обладатель кубка – володар кубка
пас без адреса – пас без адреси
штрафная площадка – штрафний майданчик

ТЕНІС

время игры – час гри
выбегать вперед к мячу – вибігати вперед до м'яча
игра у сетки – гра біля сітки
коснуться мяча – торкнутися м'яча
ответ на передачу – відповідь на передачу
очередность подачи – черговість подачі
придавать мячу вращение – надавати м'ячу обертів
уверенность в ударе – впевненість в ударі
принятый мяч – прийнятий мяч
мяч, коснувшийся сетки – м'яч, що торкнувся сітки

БОРОТЬБА

через бедро двумя руками – через стегно обома руками
двойной нельсон – подвійний нельсон
категория весовая – категорія вагова
ковёр для борьбы – килим для боротьби
превосходство в технике – перевага у техніці
удержание переворотом – утримання переворотом
явное преимущество – явна перевага
перейти в высшую весовую категорию – перейти у вищу вагову категорію

ПЛАВАННЯ

бассейн для обучения – басейн для навчання

вдох воздуха – вдих повітря

взмах, движение руки – мах, рух рукою

вынырнуть из воды – виринути, випірнути з води

доска для плавания – дошка для плавання

искусственное дыхание – штучне дихання

ныряние – пірнання

плавание способом кроль, на спине, брасс, баттерфляй – плавання способом кріль (плавати кролем), на спині, брас, батерфляй

скольжение по воде – ковзання по воді

судорога – корч, спазма, судома

ШАХИ

выжидательный ход – вичікувальний хід

время для обдумывания – час для обдумування

жертва пешки – жертва пішака

защита – захист

игра по переписке – гра способом листування

лишняя фигура – зайва фігура

маневрирование – маневрування

молниеносная партия – миттєва партія

шахматные часы – шаховий годинник

двойная угроза – подвійна загроза

7. Прочитайте поданий у методичному посібнику “Словничок спортової термінології Галичини”, випишіть терміни обраного виду спорту. Порівняйте їх із сучасними термінами.

8. Складіть три речення з давніми термінами, які Вам сподобалися.